

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Jana Kadlecová

Okolnosti vylučující protiprávnost

Diplomová práce

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Okolnosti vylučující protiprávnost vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 30. března 2010

.....
Jana Kadlecová

Děkuji tímto Doc. JUDr. Alexandru Nettovi, CSc. za vedení mé diplomové práce a odbornou pomoc při jejím zpracování.

Obsah

Úvod.....	7
1. Historický vývoj okolností vylučujících protiprávnost na našem území.....	12
2. Pojetí okolností vylučujících protiprávnost v rámci nové kodifikace trestního práva hmotného v ČR.....	14
3. Krajiná nouze.....	17
3.1 Obecně institut krajiná nouze.....	17
3.2 Nebezpečí přímo hrozící chráněnému zájmu trestním zákonem.....	18
3.3 Zásada subsidiarity.....	19
3.4 Zásada proporcionality škodlivosti následku.....	20
3.5 Exces z krajiná nouze.....	21
4. Nutná obrana.....	23
4.1 Obecně institut nutné obrany.....	23
4.2 Přímo hrozící nebo trvajících útok.....	26
4.3 Obrana zcela zjevně nepřiměřená útoku.....	29
4.4 Exces z mezí nutné obrany.....	31
4.5 Posouzení použití automatických obranných zařízení v rámci institutu nutné obrany.....	32
5. Svolení poškozeneho.....	34
5.1 Obecně institut svolení poškozeneho.....	34
5.2 Zájmy jednotlivce, o kterých může neomezeně rozhodovat sám.....	36
5.3 Lékařské zákroky de lege artis.....	39
6. Přípustné riziko.....	41
6.1 Obecně institut přípustného rizika.....	41
6.2 Jednání v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, a to v rámci zaměstnání, povolání, postavení či funkce.....	43
6.3 Společensky prospěšná činnost a subsidiarita podstoupení rizika.....	45
6.4 Negativní vymezení podmínek přípustného rizika.....	46
7. Oprávněné použití zbraně.....	48
7.1 Obecně institut oprávněného použití zbraně.....	48
7.2 Zbraň a použití zbraně.....	49
7.3 Oprávněné použití zbraně podle zákona o Policii ČR.....	50
7.4 Praktický příklad oprávněného použití zbraně.....	52
8. Omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost.....	54

9. Okolnosti vylučující protiprávnost výslovně neupravené v trestním zákoníku.....	57
9.1 Výkon práva.....	57
9.2 Plnění povinností	58
9.3 Výkon povolání.....	59
9.4 Plnění rozkazu.....	60
10. Komparace právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost v rámci slovenského a českého trestního práva.....	62
11. Úvahy de lege lata.....	67
12. Úvahy de lege ferenda	69
Závěr	73
Resumé.....	75
Seznam použité literatury:	76
Příloha.....	79

Seznam použitých zkratek:

č.	- číslo
r.	- roku/ rok/ roce
Sb. z. a n.	- Sbírký zákonů a nařizení
Tr.Z.	- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
zák. č.	- zákon číslo
ČR	- Česká republika
např.	- například
popř.	- popřípadě
roč.	- ročník
s.	- strana
Sb.	- sbírky
a kol.	- a kolektiv
sp. zn.	- spisová značka
t.j./tj.	- to je
g	- gram
kg	- kilogram
a násl.	- a následující
TR	- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
odst.	- odstavec
ÚS	- Ústavní soud
Tamtéž	- citace stejného zdroje bezprostředně se opakujícího v následující poznámce pod čarou
s.r.o.	- společnost s ručením omezeným
srov.	- srovnání
rozh.	- rozhodnutí
čl.	- článek/článku
tr. zák.	- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
a.s.	- akciová společnost
písm.	- písmeno
Kč	- korun českých
Viz.	- dále odkazují na
TZ	- zákon č. 300/2005 Zb., Trestný zákon
OVP	- okolnosti vylučující protiprávnost
ap.	- a podobně

Úvod

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou nezbytnou a funkční součástí právního řádu České republiky. Jsou považovány jak právní naukou, tak soudní praxí za tzv. ospravedlňující důvody činu jinak trestného. Profesor Jelínek k tomuto tématu uvádí, že „je-li protiprávnost vyloučena v důsledku ospravedlňujícího důvodu, zůstává jednání dovolené.“¹

Veškeré platné právo v ČR má své konkrétní ústavní základy. Výjimku netvoří ani právní úprava okolností vylučujících protiprávnost v rámci trestního práva. Ustanovení čl. 40 zák. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod stanoví výlučné oprávnění soudu rozhodovat o vině a trestu za trestné činy.² Dalším ustanovením ústavního pořádku ČR, které je spjato s úpravou okolností vylučujících protiprávnost v Tr.Z., je čl. 7 LZPS, který zaručuje nedotknutelnost fyzické integrity osoby a jejího soukromí. Toto právo patří mezi omezitelná ústavní práva. K jeho omezení dochází právě na základě zákonných ustanovení o okolnostech vylučujících protiprávnost upravených v hlavě III., části první Tr.Z. V textu mé diplomové práce jsem se rozhodla blíže se nezabývat ústavními základy okolností vylučujících protiprávnost. Vzhledem k důležitosti a obsáhlosti tohoto tématu bych navrhovala budoucím diplomantům na toto téma zpracovat samostatnou a zároveň plnohodnotnou diplomovou práci.

Okolnosti vylučující protiprávnost působí jak při uplatnění výchovné, tak preventivní funkce trestního práva hmotného, znamenají určitou míru právní jistoty pro jednající osoby. Jestliže jsou v rámci právního řádu ČR upraveny a využívány okolnosti vylučující protiprávnost, musí pachatel počítat s tím, že jeho protiprávnímu jednání nebude přihlíženo ostatními osobami bez povšimnutí. Výčet okolností vylučujících protiprávnost v Tr.Z. není taxativní a za pomoci analogie ve prospěch pachatele lze dovodit další obdobné instituty trestního práva hmotného.

Jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost spojuje specifická vlastnost. Tuto kvalitu představuje skutečnost, že pachatel byť svým jednáním naplní znaky určitého trestného činu, není trestně odpovědný za spáchání tohoto trestného činu. Cílem mé diplomové práce je podrobná analýza zejména výslovně upravených okolností vylučujících protiprávnost, a to krajní nouze, nutné obrany, svolení poškozeného, přípustného rizika a oprávněného použití zbraně. V mé práci se budu dále věnovat též okolnostem výslovně neupraveným v Tr.Z.

¹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 240.

² Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

V českém právním řádu platí zásada *ignorantia legis non excusat*, i přesto však obyvatelé ČR většinou neznají jednotlivé podmínky příslušných okolností vylučujících protiprávnost. Často jednají instinktivně, a tím také dochází k excesům z podmínek okolností vylučujících protiprávnost. Není a vzhledem k odbornosti textu ani nemůže být v možnostech mé práce, aby se jejím prostřednictvím laická veřejnost naučila dostatečně rozeznávat meze okolností vylučujících protiprávnost. Tato práce by se však mohla stát podkladem pro vypracování příručky, která by srozumitelně široké veřejnosti vyložila jednotlivé podmínky OVP. Dle mého názoru je v zájmu státu, aby své obyvatele dostatečně seznámil s tímto jak pro fungování právního státu, tak pro vzájemné společenské vztahy jeho obyvatel nezbytným institutem trestního práva hmotného.

Institut okolností vylučujících protiprávnost je při praktické aplikaci dosti náročný na výklad neurčitých právních pojmů, které jsou zákonodárcem při stanovení jejich mezí v hojně míře používány. Dalším cílem mé diplomové práce je vytvoření logicky uspořádaného a formulovaného výkladu těchto pojmů. V textu své práce se pokusím o vyváženost vlastního přínosu v této oblasti vědeckého zkoumání. Celou práci bych ráda rozčlenila v souladu s logickou metodou dedukce a indukce, které při vědecké činnosti nelze oddělovat, na 12 kapitol. Jednotlivé kapitoly bych v souladu s požadavky srozumitelnosti a přehlednosti dále rozdělila na jednotlivé podkapitoly.

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou funkční součástí právního řádu platného na území České republiky již od jejich první právní úpravy v 19. století. V první kapitole své diplomové práce bych ráda dokázala formou historické komparace kontinuální aplikaci okolností vylučujících protiprávnost na našem území, a to zejména nutné obrany a krajní nouze.

Vzhledem ke změnám, které přinesla celková rekodifikace trestního práva hmotného účinná na území České republiky od 1.1.2010, bude nezbytné vypořádat se v druhé kapitole mé diplomové práce s důsledky, které tato nová právní úprava má jak pro zákonnou úpravu, tak pro následnou aplikaci tohoto institutu v praxi. V této kapitole se pokusím definovat okolnosti vylučující protiprávnost a v souladu s metodou logické výstavby textu vyložit současné pojetí okolností vylučujícího protiprávnost v rámci úpravy v zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Nejdůležitější rekodifikační změnou, které se budu v této kapitole věnovat, je přechod od formálně-materiálního pojetí trestného činu k pojetí formálnímu. Tato změna úzce souvisí i se současným pojetím okolností vylučujících protiprávnost.

Od třetí kapitoly své práce se zaměřím na analytický výklad jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost. Proto ve třetí kapitole rozeberu, v souladu se zákonnou úpravou OVP, krajní nouzi. Zákonodárce zařadil krajní nouzi na rozdíl od předchozí právní úpravy v zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon před nutnou obranu. Platí totiž premisa, že „útok je zvláštním druhem nebezpečí.“³ Nutná obrana je tedy ve vztahu speciality ke krajní nouzi. V jednotlivých podkapitolách třetí kapitoly vyložím podmínky krajní nouze. V zájmu vytvoření logicky uzavřeného textu v poslední podkapitole charakterizují institut z právního hlediska blízky krajní nouzi, a to exces z mezí krajní nouze.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat nutné obraně jako jedné z nejčastěji v praxi aplikovaných okolností vylučujících protiprávnost. Tato byla převzata do nové úpravy trestního práva hmotného téměř ve stejné podobě, v jaké byla aplikována podle tr. zák. V jednotlivých podkapitolách zanalyzuji podmínky nutné obrany tak, jak musí být splněny, aby bylo možné na konkrétní případ aplikovat tuto okolnost vylučující protiprávnost. V souladu s vývojem použití nutné obrany v trestním právu považuji za nezbytné rozebrat v poslední podkapitole usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30.9.2009, které je věnováno podmínkám nutné obrany při použití automatických obranných systémů.

V následující kapitole se budu zabývat první nově výslovně upravenou okolností vylučující protiprávnost, a to svolením poškozeného. Tento institut trestního práva byl aplikován již před nabytím účinnosti Tr.Z., avšak jeho meze jsou konkrétně stanoveny až od 1.1.2010. Zákonodárce zapracoval do znění § 30 Tr.Z. všechny zkušenosti, které přinesla soudní praxe v průběhu předchozího uplatnění daného institutu. Jednotlivé podkapitoly zaměřím na analýzu podmínek této okolnosti vylučující protiprávnost, přičemž neopomenu zmínit ani ústavní základy této OVP. Z praktického hlediska je svolení poškozeného úzce spojeno s výkonem povolání lékaře, na které ustanovení § 30 Tr.Z. také odkazuje. Proto věnuji poslední podkapitolu kapitoly páté uplatnění lékařských zákroků lege artis.

Šestá kapitola bude určena institutu přípustného rizika jako nově upravené okolnosti vylučující protiprávnost. Výslovná úprava přípustného rizika je nezbytná pro právní jistotu odpovědných osob, stejně jako pro celkový společenský rozvoj. Vzhledem k tomu, že riziko a nebezpečí jsou do určité míry součástí každé lidské činnosti, bylo vhodné konkrétně vymezit podmínky této okolnosti vylučující protiprávnost.⁴ Před výslovnou úpravou bylo přípustné riziko jako okolnost vylučující protiprávnost dovozováno za pomoci analogie zákona z jiných

³ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 250.

⁴ Důvodová zpráva zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

právních předpisů. Tato skutečnost se odrazila i při vymezení jednotlivých podmínek této OVP, které systematicky rozeberu v jednotlivých podkapitolách.

V sedmé kapitole se budu zabývat podmínkami oprávněného použití zbraně. Ustanovení § 31 Tr.Z. je poněkud strohé a dále odkazuje na ustanovení jiných právních předpisů. Jiné právní předpisy jsou pro aplikaci oprávněného použití zbraně relevantní pouze v případě, že obsahují výslovné zmocnění nosit a použít zbraň. Ani pojem zbraně není v daném ustanovení Tr.Z. specifikován a opět závisí na ustanovení zvláštních právních předpisů, kterým se v této kapitole budu dále věnovat. V jedné z podkapitol konkrétně rozeberu možnosti aplikace oprávněného použití zbraně podle zákona o Policii ČR.

Institut omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost z právního hlediska úzce souvisí s tématem mé diplomové práce, proto jsem se rozhodla zanalyzovat jej v kapitole osmé. V této kapitole podrobně vymezím právní následky jak pozitivního, tak negativního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost. Pozitivní omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost a jeho následky jsou nově výslovně upraveny v Tr.Z., avšak existence a podmínky uplatnění negativního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost zůstávají i nadále v rovině právně teoretické. V této kapitole dále uvedu praktický příklad týkající se pozitivního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, a to putativní krajní nouze a putativní nutné obrany.

Okolnosti vylučující protiprávnost nemohou nikdy činit uzavřenou množinu, a to díky uplatnění zásady analogie ve prospěch pachatele. V kapitole deváté vyložím podmínky některých doposud výslovně neupravených okolností vylučujících protiprávnost. Budou jimi výkon práv, plnění povinností, výkon povolání, který úzce souvisí se svolením poškozeného, a plnění rozkazu. Plnění rozkazu je speciální okolností vylučující protiprávnost, jejíž meze jsou nepřímé, a to i bez výslovné úpravy této OVP v Tr.Z., stanoveny ve zvláštních právních předpisech.

V kapitole desáté aplikuji komparativní metodu vědecké činnosti, a to zejména synchronní komparaci slovenské právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost a jejich úpravy v českém trestním právním řádu. Mým cílem v rámci této kapitoly je poukázat na rozdíly dotčených právních úprav a zanalyzovat zejména rozdílné, popř. v ČR neznámé okolnosti vylučující protiprávnost.

Kapitola jedenáctá bude obsahovat mé úvahy de lege lata. V dané kapitole provedu syntézu poznatků získaných v průběhu předchozího vědeckého bádání. Na tuto bude navazovat poslední kapitola dvanáctá zahrnující úvahy de lege ferenda. Vzhledem ke znalostem, které získám při zpracování daného tématu, promítnu do kapitoly dvanácté má

zjištění a úvahy nad nedostatky platné právní úpravy, popř. navrhnou nové směry v právní úpravě okolností vylučujících protiprávnost.

Při své vědecké činnosti budu využívat jak zdrojů právní teorie, tak zdrojů vytvořených soudní praxí, tedy judikatorní činností soudů. Hodnotným podkladem mého bádání bude zejména vědecká práce profesora Jelínka. Neopomenutelným přínosem při mé práci bude též odborná činnost docenta Kuchty, který se v českém právní prostředí zabývá zejména jednotlivými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Není možné zpracovat téma okolností vylučujících protiprávnost v trestním právu bez znalostí nejnovějších vývojových linií. Tyto jsou promítány zejména do článků publikovaných v odborných časopisech, proto jejich přínos pro daný obor mého zkoumání využiji i já. Při komparaci právních úprav okolností vylučujících protiprávnost v rámci českého a slovenského trestního práva využiji též odborných publikací slovenské právní nauky. V průběhu své práce plánuji spolupracovat se znalcem z oboru kriminalistika, odvětví se zvláštní specializací sebeobrana, služební zákroky a boj z blízka, JUDr. Zdeňkem Náchodským, od něž budu čerpat zejména praktické zkušenosti, které bych ráda včlenila do textu mé diplomové práce.

1. Historický vývoj okolností vylučujících protiprávnost na našem území

Člověk se sdružuje do společenstev, která již od svého raného vzniku vytvářela určité normy určující chování jednotlivců, a zároveň vytvářela „normy o tom, jak naložit s individuem, jež se prohřešilo proti uznaným pravidlům společného života.“⁵ Tyto normy se lišily v závislosti na vyspělosti jednotlivých kultur, v uznávaných společenských hodnotách a vlivu ostatních kultur, a to především díky obchodní činnosti jednotlivých národů. V této kapitole budu popisovat postupný vývoj okolností vylučujících protiprávnost na území České republiky. Stejně jako trestní právo samotné se vyvíjely postupně i okolnosti vylučující protiprávnost až do podoby, v jaké jsou aplikovány v platné úpravě trestního práva dnes.

Jak jsem uvedla výše, byly okolnosti vylučující protiprávnost uplatňovány v nejrůznější podobě již v nejstarších dobách. Přesunula bych se však až do období 19. století, kdy byl na našem území vydán v r. 1803 zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích.⁶ Evropa byla v průběhu první poloviny 19. století zmítána vlnami revolučních hnutí, které vyvrcholily roku 1848. Očekávalo se, že i v Habsburské monarchii dojde k větší liberalizaci ve společenských vztazích a uvolnění národních snah o sebeurčení, to vše pod vedením nově nastoupivšího panovníka Františka Josefa I. Jako reakce však byl vyhlášen dne 27. května 1852 říšský zákon č. 117. Představoval částečně přepracovaný trestní zákoník z r. 1803. Tento trestní zákoník platil s určitými novelizacemi až do samotného zániku Rakouska-Uherska a dále podle článku 2. zákona ze dne 28. října 1918 č. 11/1918 Sb. z. a n., tvořil základ prozatímního platného práva na území nově vzniklé Československé republiky.

Trestní zákoník z r. 1852 upravoval v § 2 „Důvody vylučující zlý úmysl“, který dále v rámci jednotlivých ustanovení upravoval okolnosti vylučující protiprávnost činu, kam patřila i spravedlivá nutná obrana. Jednání pachatele v tomto případě splňovalo jak subjektivní, tak objektivní znaky zločinu, ale přece nebylo trestným. Dále právní úprava obsahovala okolnosti vylučující trestnost činu a okolnosti rušící trestnost činu. Mezi okolnosti vylučující trestnost činu patřil stav nouze, který se stal předchůdcem později výslovně upraveného institutu krajní nouze. Jednání jednotlivce v konkrétním případě vykazovalo subjektivní i objektivní znaky trestného činu, avšak vzhledem k určité okolnosti, která

⁵ KALLAB, Jaroslav. Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské (část obecná a zvláštní). Praha: Melantrich a.s., 1935. s. 13.

⁶ Tamtéž, s. 17.

existovala již v době spáchání daného trestného činu, se stát vzdal svého právního nároku na trest.⁷

Byť byl tento trestní zákoník přijat pouze jako prozatímní řešení, platil na území naší republiky až do r. 1950. V r. 1948 došlo v Československé republice ke komunistickému převratu, který zcela změnil společenské nazírání, a to i na trestní právo hmotné. Z pohledu komunistické strany bylo nutné rekonstruovat trestní právo, a proto nabyt dne 1.8.1950 účinnosti zák. č. 86/1950, trestní zákon. Zákodárce přistoupil k výslovné úpravě nutné obrany v § 8 a krajní nouze v § 9 příslušného zákona. Ustanovení zák. č. 86/1950, trestní zákon bylo oproti dřívější úpravě konkrétnější, došlo k uplatnění zásady proporcionality a subsidiarity u krajní nouze a zároveň byly zpřesněny podmínky nutné obrany.

V průběhu 50. let 20. století došlo ke společenským změnám, které si vyžádaly novou kodifikaci trestního práva. Proto byl přijat zák. č. 140/1961, trestní zákon, jež byl účinný od 1.1.1962. Tato úprava trestního práva byla na našem území platná a účinná s nezbytnými novelizacemi, které přinesl zejména celospolečenský vývoj v roce 1989, až do 31.12.2009. Tento trestní zákon již výslovně upravoval tři okolnosti vylučující protiprávnost: nutnou obranu § 13, krajní nouzi § 14 a oprávněné použití zbraně § 15. Čl. 39 ústavního zákona č. 23/1991 Sb., Listina základních práv a svobod, který zakotvuje princip legality trestního práva a zároveň vylučuje analogii v neprospěch pachatele.⁸ Avšak analogie ve prospěch pachatele vyloučena není. V rámci okolností vylučujících protiprávnost proto často dochází k analogii ve prospěch pachatele a tím i k rozšiřování množiny možných okolností vylučujících protiprávnost. Mnoho okolností vylučujících protiprávnost našlo své uplatnění v judikatorní činnosti soudů, byly jimi zejména: výkon práva a povinnosti, přípustné riziko či svolení poškozeného, výkon povolání.

V současné době je na území České republiky platný a účinný zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který rozšířil výslovně upravené okolnosti vylučující protiprávnost o přípustné riziko a svolení poškozeného. Okolnosti vylučující protiprávnost jsou upraveny v části první, hlavě III. Tr.Z. Tato rekonstrukce trestního práva přinesla řadu změn, které mají vliv i na pojetí a aplikaci okolností vylučujících protiprávnost. Tomuto tématu se věnuji v následující kapitole.

⁷ Tamtéž, s. 83.

⁸ nález Ústavního soudu ze dne 19. prosince 2000, sp. zn. II. ÚS 178/2000

2. Pojetí okolností vylučujících protiprávnost v rámci nové kodifikace trestního práva hmotného v ČR

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou nezbytným a funkčním institutem českého trestního práva již od doby první republiky. V průběhu vývoje tohoto institutu v rámci trestního práva hmotného byly v souvislosti s aplikací okolností vylučujících protiprávnost uplatňovány různé principy, zejména princip převažujícího zájmu, princip porovnání hodnot, teorie prosazující převahu užítku z jednání nad škodou a dnes se prosazující princip regulace střetu protichůdných zájmů.⁹ „Okolnosti vylučující protiprávnost ve svém celku představují určitý způsob řešení konfliktu zájmů, z nichž pouze jeden může být preferován nebo zachráněn.“¹⁰ Společenské zájmy a hodnoty, které jsou preferovány a chráněny právním řádem se měnily spolu s rozvojem společenských vztahů, tím docházelo ke změnám právních předpisů, neboť materiální prameny trestního práva jsou podkladem a předpokladem pro tvorbu formálních pramenů práva. Jednou ze základních zásad ovládajících trestní právo hmotné je zásada *nullum crimen sine lege scripta*, a proto jsou formální prameny trestního práva nezbytnou podmínkou trestnosti určitého jednání.¹¹

V České republice nabyt 1.1.2010 účinnosti zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který představuje zcela novou kodifikaci trestního práva hmotného v ČR. Do té doby docházelo k pouhému novelizování trestního zákona účinného již od 1.1.1962. Celková rekodifikace trestního práva hmotného přináší mnoho změn, které mají vliv také na institut okolností vylučujících protiprávnost.

V ustanovení § 13 odst. 1 Tr.Z. zákonodárce zakotvil formální pojetí trestného činu oproti dřívějšímu formálně-materiálnímu pojetí trestného činu. Předchozí právní úprava požadovala pro trestnost činu nejen naplnění určité skutkové podstaty trestného činu obsažené v trestním zákoně, formální stránku trestného činu, ale i splnění materiální stránky trestného činu, nebezpečnost daného činu pro společnost. Formální pojetí trestného činu klade vysoké nároky na precizní určení skutkové podstaty jednotlivých trestných činů.¹² Dle důvodové zprávy k novému trestnímu zákoníku však formální pojetí trestného činu „neznamená, že

⁹ KUCHTA, Josef. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného. In GRÍVNA, Tomáš; VANDUCHOVÁ, Marie (ed). Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. s. 67.

¹⁰ Tamtéž, s. 66.

¹¹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 2. vydání. Praha : Linde, 2006. s. 35.

¹² ŠÁMAL, Pavel. Některé aktuální problémy návrhu kodifikace trestního zákoníku v roce 2007. In GRÍVNA, Tomáš; VANDUCHOVÁ, Marie (ed). Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. s. 14.

trestný čin lze chápat jako pouhý popis znaků charakterizujících trestný čin, neboť z hlediska jeho legislativního vymezení i jeho interpretace je třeba ho posuzovat jako čin společensky škodlivý (resp. tzv. materiálně protiprávní).¹³ Jako určitý korektiv formálního pojetí trestného činu zapracoval zákonodárce do trestního zákoníku spolu se zásadou subsidiarity trestní represe v § 12 odst. 2 Tr.Z., která představuje tzv. hmotněprávní korektiv¹⁴, také ustanovení § 39 odst. 2 Tr.Z., ve kterém se říká:

„Povaha a závažnost trestného činu jsou určovány zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem.“¹⁵

Tento paragraf je výrazem zásady porovnávání protichůdných zájmů, na které je z velké části založeno současné pojetí okolností vylučujících protiprávnost. Podle názoru docenta Kuchty lze zájmy chráněné trestním zákoníkem rozdělit do dvou základních skupin, a to na objektivní zájmy, které lze konkrétně identifikovat, a hodnoty, které se vztahují subjektivně k jejich nositelům.¹⁶ Je poměrně častým jevem, že objektivní zájem vyššího stupně může požívat v konkrétní situaci nižší stupeň ochrany, neboť nositel tohoto objektivně závažnějšího zájmu je zároveň původcem vzniku nebezpečí. Výše popsaná situace, tedy zjištění původce nebezpečí a porovnání ohrožených zájmů je odrazem další zásady, na které je institut okolností vylučujících protiprávnost vystavěn, tedy zásady přičitatelnosti.

Formální pojetí trestných činů a jeho strohost vůči pachatelům protiprávního jednání je v trestním právu hmotném částečně vykompenzována, jak jsem uvedla již výše, uplatněním zásady subsidiarity trestní represe zakotvené v § 12 odst. 2 Tr.Z. „Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku hovoří o zásadě subsidiarity trestní represe jako o interpretačním pravidlu. Interpretační pravidlo napomáhá vyložit skutkovou podstatu podle jejího smyslu.“¹⁷

Společenská škodlivost jednání je tedy předpokladem uplatnění trestní odpovědnosti pachatele. Tato společenská škodlivost činu musí dosáhnout určité intenzity, neboli míry, na kterou se již nevztahují jiné právní předpisy veřejného práva. Trestní zákoník však neobsahuje kritéria, podle kterých by měly orgány činné v trestním řízení společenskou

¹³ Důvodová zpráva k zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

¹⁴ JELÍNEK, Jiří. Pojem trestného činu a kategorizace trestných činů, Bulletin advokacie, 2009, č. 10, s. 36.

¹⁵ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶ KUČTA, Josef. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného. In GRÍVNA, Tomáš; VANDUCHOVÁ, Marie (ed). Aktuální problémy rekonstrukce trestního práva hmotného, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 66.

¹⁷ JELÍNEK, Jiří. Pojem trestného činu a kategorizace trestných činů, Bulletin advokacie, 2009, č. 10, s. 37.

škodlivost posuzovat. Bude tedy úlohou aplikační praxe, aby určitá kritéria společenské škodlivosti našla a následně aplikovala.¹⁸

Nové formální pojetí trestného činu se odráží, jak jsem zmínila již výše, i v pojetí a následné aplikaci okolností vylučujících protiprávnost. Stejně tak, jako bylo nezbytné precizně vymezit skutkové podstaty trestných činů, bylo nutné co nejlépe specifikovat jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost. Jednání, které naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu uvedeného ve zvláštní části Tr.Z. trestným činem není, neboť zároveň splňuje podmínky některé z okolností vylučujících protiprávnost. Tím, že určité jednání naplní znaky určité okolnosti vylučující protiprávnost, není s ohledem na ustanovení § 39 odst. 2 Tr.Z. trestným činem ani činem společensky škodlivým.

V trestním zákoníku je nejnověji upraveno pět z pohledu zákonodárce nejdůležitějších okolností vylučujících protiprávnost: krajní nouze § 28, nutná obrana § 29, svolení poškozeného § 30, přípustné riziko § 31 a oprávněné použití zbraně § 32 Tr.Z. Lze říci, že uspořádání okolností vylučujících protiprávnost je v novém trestním zákoníku systematičtější než v trestním zákoně účinném od roku 1962 do 31.12.2009, neboť nutná obrana je vzhledem ke vztahu speciality ke krajní nouzi zařazena až za tuto okolnost vylučující protiprávnost.¹⁹ Trestní právo v ČR je založeno na zákazu analogie *in malam partem*, avšak analogie ve prospěch pachatele je ve veřejném právu obecně užívanou a povolenou zásadou. Zásada analogie ve prospěch pachatele (*in bonam partem*) úzce souvisí a je uplatňována také v souvislosti s institutem okolností vylučujících protiprávnost. Díky této zásadě nelze stanovit pevně uzavřenou množinu okolností vylučujících protiprávnost. V některých případech trestním zákoníkem výslovně neupravených okolností vylučujících protiprávnost budou hranice a možnost jejich aplikace těžko určitelné (např. lékařské zákroky, euthanasie, plnění rozkazu) a bude nutné uvažovat o zpřísnujících podmínkách oproti okolnostem vylučujícím protiprávnost výslovně v Tr.Z. upravených. Nelze proto při jejich aplikaci vystačit s užitím analogie, neboť právě díky zpřísnění úpravy nebude na užití analogie zájem.²⁰ Proto v souladu s formálním pojetím trestného činu a zásadou *nullum crimen sine lege scripta* bude nutné pokračovat v další výslovné právní úpravě okolností vylučujících protiprávnost.

¹⁸ Tamtéž, s. 37.

¹⁹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 2. vydání. Praha : Linde, 2006, s. 242.

²⁰ KUČHTA, Josef. Několik poznámek k postavení okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona. Trestněprávní revue, 2003, roč. 2, č. 2, s. 52.

3. Krajní nouze

3.1 Obecn  institut krajní nouze

Oproti úpravě v zák.  . 140/1961 Sb., trestn  zákon dochází v Tr.Z. ke konkretizaci této okolnosti vylučující protiprávnost. Proces konkretizace jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost je v souladu s poţadavky kladenými na jednotliv  ustanovení trestn ho zákoníku v souvislosti s formálním pojetím trestných činů.

V rámci aplikace krajní nouze dochází k uplatnění principu regulace střetu protichůdných zájmů. Jeden zájem je nutn  poruřit, aby mohla být odvrácena porucha jiného protichůdného zájmu. Trestn ho činu se nedopustí ten, při jehoţ jednání jsou kumulativn  naplněny objektivn  podmínky krajní nouze:

- při jednání osoby dochází k odvr cen  nebezpečí p imo hrozícího zájmu chráněnému trestn m zákonem;

- nejde o krajní nouzi, jestliţe bylo moţno toto nebezpečí za dan ch okolností odvr t t jinak (zásada subsidiarity);

- nejde o krajní nouzi, pokud zp soben  následek je z rejm  stejn  z vaţn  nebo jeřt  z vaţn jř  n ţ ten, který hrozil (zásada proporcionality);

- nejde o krajní nouzi, jestliţe osoba, kter  nebezpečí hrozí, je povinna jej sn řet.²¹

Poslední tři podmínky představují tzv. negativn  vymezení mezí krajní nouze. „Pachatel při krajní nouzi si je vědom existence těchto objektivních podmínek a m  vůli za jejich existence jednat.“²² Z toho vyplývá, ţe pachatel musí re ln  a v dom  napl ňovat znaky dan  okolnosti vylučující protiprávnost jiţ při jednání samotn m, nikoli aţ později. N n  vřak nutné, aby znal p esn  literu zákona, byť platí obecn  pr vn  zásada, ţe neznalost zákona neomlouvá. Orgány  inn  v trestn m řízení budou prim rn  zkoumat pov dom  osoby o tom, za jakých podmínek v konkr tn  situaci jednala. „Jednání v krajní nouzi m ţe být nam řeno proti komukoli, avřak proti tomu, kdo sám jedn  v krajní nouzi, n n  krajní nouze ani nutn  obrana p ípustn .“²³ Krajní nouze vylučuje protiprávnost, jednání tedy jiţ od počátku n n  trestn m činem. Jednání, kter  spl ňuje podmínky krajní nouze, nem ţe být posouzeno ani jako přestupek podle zákona o přestupcích.²⁴ Zjistí-li státní zástupce tuto skutečnost již v p ub hu přípravného řízení, je jeho povinností zastavit trestn  stíhání z důvodu, ţe skutek

²¹ zákon č. 40/2009 Sb., trestn  zákoník, ve znění pozd jř ch předpisů

²² JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestn  právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 242.

²³ ř MAL, Petr; P RY, Frantiřek; RIZMAN, Stanislav. Trestn  zákon : Komentář. I. d l. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 132.

²⁴ rozhodnutí Nejvřřř ho soudu v Bratislavě ze dne 31.5.1979, sp. zn. 7 Tz 25/79

vyšetřovaný v rámci trestního řízení není trestným činem a zároveň není dán důvod pro postoupení věci jiným státním orgánům²⁵, uvedeného v ustanovení § 172 odst.1 písm. b) zák. č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Výše zmíněný postup bude aplikován vždy, pokud státní zástupce dojde závěru, že jsou splněny podmínky kterékoli z okolností vylučujících protiprávnost v trestním právu.

Zájmy chráněné trestním zákonem tak, jak je pojímá zákonodárce v § 28 Tr.Z., nejsou na rozdíl od úpravy trestního práva hmotného z roku 1962 výslovně vymezeny. V rámci nové kodifikace trestního práva jsou tyto zájmy představovány veškerými objekty trestných činů, tedy souborem zájmů, vztahů a hodnot, které jsou chráněny jednotlivými ustanoveními zvláštní části trestního zákoníku.

3.2 Nebezpečí přímo hrozící chráněnému zájmu trestním zákonem

Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem je pojem právně neurčitý, a proto musel být vykládán jak judikaturou, tak právní teorií. Rozhodovací činnost soudů je vykonávána na základě zásady volného hodnocení důkazů upravené v trestním řádu v ustanovení § 2 odst. 6. Soudce musí posoudit, zda v konkrétním případě, který je předmětem trestního řízení, nastala situace, při které pachatel odvracel nebezpečí přímo hrozící. V českém právním řádu platí zásada zákazu denegatio iustitiae. To znamená, že soudce nesmí odmítnout rozhodnout v jemu dle rozvrhu práce přidělené trestní věci a zároveň má povinnost dle zásady materiální pravdy zjistit skutkový stav věci tak, aby o něm nebyly důvodné pochybnosti.

Pojem nebezpečí přímo hrozící je právní teorií vykládán jako „stav hrozící poruchou“.²⁶ Nebezpečí může vzniknout jak za situace, která je zcela v souladu s právními předpisy, tak za protiprávního jednání nebo při protiprávní události. Také v rámci rozhodovací činnosti soudů byl tento pojem mnohokrát vyložen a aplikován na jednotlivé případy. Soudní praxe stejně tak jako právní teorie uvádí, že nebezpečí může vzniknout z různých příčin. Mohou jimi být nahodilé technické poruchy, působení přírodních sil (jako je zemětřesení, povodeň či vichřice), ale také útok tzv. nepoštvaného zvířete. Stav hrozícího nebezpečí pro zájmy chráněné trestním zákonem může pro jednající osobu vyplývat také z výhrůzek a nátlaku třetí osoby, které omezují její svobodu rozhodování.²⁷ Za nebezpečí při aplikaci krajní nouze nelze obecně považovat útok příčetné osoby a jeho následné

²⁵ zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

²⁶ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 243.

²⁷ rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě, sp. zn. 3 To 72/80

odvrácení. Odvrácení takového útoku by bylo při splnění dalších zákonných podmínek uvedených v § 29 Tr.Z. považováno za nutnou obranu. Z tohoto pojetí existuje výjimka uvedená v rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě: „Nebezpečnost, které občan odvracia v krajnej núdzi, môže spočívať aj v útoku človeka. V takom prípade ide o krajinú núdzu, a nie o nutnú obranu vtedy, ak konaním inak trestným je spôsobená škoda inému než útočníkovi.“²⁸

Jednou z podmínek krajní nouze je, že nebezpečí musí hrozit přímo, bezprostředně. Soudce tuto skutečnost opět posuzuje na základě svého uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu, a to v souladu se zásadou materiální pravdy uplatňované v trestním řízení. V odůvodnění jednoho ze svých usnesení Nejvyšší soud uvádí, že „nebezpečí hrozí přímo, jestliže z něho ihned, okamžitě a bezprostředně vyplývá reálná možnost vzniku újmy na chráněném zájmu. Mezi tímto porušením chráněného zájmu, resp. jeho hrozbou, na straně jedné a činem osoby, která jedná v krajní nouzi, na straně druhé musí být i úzká časová souvislost v tom smyslu, že pokud by nenastoupilo jednání v krajní nouzi, nastalo by bez jakéhokoli významnějšího časového odstupu porušení chráněného zájmu.“²⁹ Za přímo hrozící nebezpečí lze podle judikatury Nejvyššího soudu považovat také „takový stav, kde vývoj událostí rychle spěje k poruše nebo sice tento vývoj je přerušen, nepokračuje, ale jsou splněny téměř všechny podmínky potřebné k tomu, aby hrozící porucha nastala, když k uskutečnění zbývajících podmínky postačí náhoda, která může kdykoli bezprostředně a s velkou pravděpodobností nastat.“³⁰ Z dikce zákona dovozují, že jednání pachatele při odvrácení nebezpečí, které hrozí v budoucnu, by bylo excesem z institutu krajní nouze stejně tak jako u zákroku proti nebezpečí, které již pominulo a stav poruchy zájmů chráněných Tr.Z. tedy již nehrozil.

3.3 Zásada subsidiarity

Zásada subsidiarity je charakteristickou podmínkou při uplatnění institutu krajní nouze. „Krajní nouzi se označuje takový stav, kdy je možné ochránit zájem chráněný trestním zákonem jen tím, že se obětuje jiný takový zájem, jde tedy o střet zájmů společnosti na ochraně různých společenských zájmů.“³¹ V případě krajní nouze často dochází k porušení zájmů osob zcela nezúčastněných na vzniku nebezpečí či jeho hrozbě. Zákonodárce zaručuje začleněním zásady subsidiarity mezi podmínky krajní nouze vyloučení protiprávnosti jednání

²⁸ rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě ze dne 24.2.1987, sp. zn. 7 Tz 9/87

²⁹ rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. října 2005, sp. zn. 7 Tdo 1235/2005

³⁰ rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. června 2008, sp. zn. 7 Tdo 686/2009

³¹ ŠÁMAL, Petr; PŮRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 132.

pouze pro to nebezpečí, které již nebylo možné odvrátit jinými prostředky. Nebezpečí tedy v konkrétní situaci nemohlo být odvráceno za současného porušení jiných, méně závažných zájmů. Dané zájmy jsou v případě soudního řízení posuzovány samostatným a nezávislým soudcem, přičemž jde o posuzování důležitosti zájmů jak z objektivního hlediska, tak ze subjektivního pohledu pachatele.

„Ohrožený musí využít možnosti vyhnout se nebezpečí. Při hodnocení, zda nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, je třeba brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo.“³² Subjektivní pohled pachatele spočívá poté nejen v jeho posouzení závažnosti zájmu ohroženého nebezpečím, ale dále v okolnostech konkrétního případu. Na pachatele v zátěžové situaci působí velké množství vlivů např. předchozí zkušenosti z podobných situací, jeho emocionální rozpoložení, ale dokonce i barva oblečení osoby, které pomoc v krajní nouzi poskytuje. V rámci přípravného řízení dle trestního řádu posuzuje jednání pachatele a splnění podmínky subsidiarity, stejně jako ostatních podmínek krajní nouze, státní zástupce. Na tuto skutečnost odkazuje, a tím zvyšuje její důležitost pro následné soudní řízení, také rozhodovací činnost soudů: „Preto mal prokurátor zistiťovať, či odvezenie P. Č. autom, ktoré viedol obvinený, bolo za daných okolností jediným dosiahnuteľným spôsobom zabezpečenia lekárskej pomoci, t.j. či nebolo možné privolať lekársku pohotovostnú službu, prípadne či nebolo možné dopraviť P. Č. k lekárovi inak, napr. motorovým vozidlom iného občana alebo aj vozidlom obvineného, ktoré by však viedla iná schopná osoba ap.“³³

3.4 Zásada proporcionality škodlivosti následku

Ustanovení § 28 odst. 2 Tr.Z. uvádí, že nejde o krajní nouzi, pokud způsobený následek je zřejmě stejně závažný, nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Za následek, který hrozil, je považována situace, která hrozila poruchou zájmu chráněného trestním zákonem. Následek, který nastal, poté představuje důsledek toho, že se osoba svým jednáním pokusila odvrátit toto nebezpečí. „Způsobený následek je zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil, jestliže je způsoben na zájmu, jenž je stejně významný jako zájem, který osoba ve stavu krajní nouze bránila, přičemž má stejnou intenzitu jako hrozící následek, nebo je-li i při dotčení rozdílných zájmů svou povahou a intenzitou srovnatelný s následkem, který

³² rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16.8.1971, sp. zn. 3 Tz 54/71

³³ rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě ze dne 31.5.1979, sp. zn. 7 Tz 25/79

hrozil.³⁴ Při posuzování závažnosti a důležitosti chráněného zájmu může osobě jednající v krajní nouzi napomoci také nová kodifikace trestního práva hmotného, neboť odpovídá dnešní společenské situaci a posuzování důležitosti společenských zájmů. „Změna v přístupu k trestněprávní ochraně významných společenských zájmů se projevila zejména ve zvláštní části trestního zákoníku, včetně jeho systematiky.“³⁵ Proto jsou trestné činy proti životu zařazeny do hlavy první zvláštní části trestního zákoníku a trestné činy proti majetku až do hlavy páté. Pokud dojde v dané situaci ke střetu zájmu na ochraně života a zájmu na ochraně majetku, vyplývá řešení částečně již ze systematiky zvláštní části. Zájem na ochraně života má před ochranou majetku přednost. Takto jednoznačný však již není střet dvou na stejnou úroveň postavených zájmů, např. dvou lidských životů. Z dikce zákona vyplývá, že vzniklý následek nemůže být stejně závažný jako ten, který hrozil. V souladu s dikcí zákona Nejvyšší soud rozhodl, že podmínku proporcionality škodlivosti následku nesplňuje jednání pachatele, který zachraňuje vlastní život tím, že usmrtí jiného. Pokud by však pachatel zachraňoval obětováním života jednoho člověka životy více lidí, tato podmínka by již splněna byla.³⁶ Naplnění jednotlivých podmínek krajní nouze musí být v každém konkrétním případě posuzováno velmi obezřetně a důkladně, neboť zjištění, že jsou či nejsou kumulativně splněny podmínky krajní nouze, ovlivní osobu po zbytek jejího života.

3.5 Exces z krajní nouze

Exces z podmínek krajní nouze představuje situaci, kdy osoba svým jednáním nenaplní zcela, popř. částečně překročí meze krajní nouze. Meze krajní nouze představují zákonem stanovené podmínky této okolnosti vylučující trestní odpovědnost jednající osoby. Právní teorie stejně tak jako právní praxe rozlišují několik případů vybočení z mezí krajní nouze.

Prvním je extenzivní exces, kdy osoba svým jednáním poruší podmínku proporcionality škodlivosti následku. Způsobený následek je závažnější nebo stejně závažný jako následek, který hrozil. Jako příklad takového jednání je možné uvést situaci, kdy majitel psa usmrtí psa, který jeho psa napadl.

³⁴ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 134.

³⁵ ŠÁMAL, Petr. Trestní zákoník a naplňování funkcí a základních zásad trestního práva hmotného, Bulletin advokacie, 2009, č. 10, s. 23.

³⁶ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 134.

Dalším vybočením z mezí krajní nouze je tzv. excus intenzivní. V jednom případě se pachatel dopustí intenzivního excusu, pokud poruší podmínku jednání vůči přímo, bezprostředně hrozícímu nebezpečí. Tato situace úzce souvisí s vymezením hrozby nebezpečí a jeho odvrácením na časové ose. Úkony proti hrozícímu nebezpečí osoba vykoná buď dříve než nebezpečí hrozí bezprostředně, nebo až po skončení hrozby. V druhém případě se intenzivního excusu pachatel dopustí, pokud překročí meze krajní nouze tím, že nedodrží podmínku subsidiarity. Znamená to, že osoba mohla v daném případě odvrátit bezprostředně hrozící nebezpečí i jinými způsoby, tedy za porušení méně objektivně trestním zákonem chráněných zájmů. Porušením podmínky subsidiarity závažnosti chráněných zájmů se zabýval Nejvyšší soud. „Zákonné podmínky jednání v krajní nouzi však splněny nebyly. Použití ustanovení § 14 lze za daných okolností odvrátit jinak. V případě obviněného však bylo prokázáno, že pomoc jeho dceři bylo možno zajistit telefonickým přivoláním lékařské pomoci, zejména když jeden ze sousedů, kterého obviněný žádal bezvysledně o odvoz dcery do nemocnice, měl telefon a byl ochoten jej použít v případě, že by ho obviněný o přivolání lékařské pomoci požádal.“³⁷ (Ustanovení § 14 zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon je upraveno v rámci § 28 Tr.Z.) Obviněný v daném případě řídil motorové vozidlo, přičemž v krvi měl 1.54g/kg alkoholu. Obviněný odvracel sice svým jednáním přímo hrozící nebezpečí na dceřině životě a zdraví, ale přitom porušil zájem chráněný trestním zákonem, a to zájem na ochraně života a zdraví lidí a majetku před ohrožením plynoucím z výkonu určitých činností pod vlivem návykové látky, spáchal trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky dle § 274 Tr.Z.

Excus z mezí krajní nouze je představován také překročením z podmínky uvedené v § 28 odst. 2 větě poslední Tr.Z. Ten, kdo má povinnost snášet přímo hrozící nebezpečí, se dopustí excusu z krajní nouze, jestliže tuto povinnost poruší. Povinnost snášet určité nebezpečí zásadně vyplývá z objektivního právního postavení nezávislého na nebezpečí, např. služebního poměru či pracovněprávního poměru u policistů, městských policistů nebo hasičů.

³⁷ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 136.

4. Nutná obrana

4.1 Obecně institut nutné obrany

Nutná obrana je v trestním zákoníku výslovně upravená okolnost vylučující protiprávnost. Vylučuje trestněprávní odpovědnost, neboť zcela chybí jeden z pojmových znaků trestného činu, a to protiprávnost. Nutná obrana je ve vztahu speciality k institutu krajní nouze. Krajní nouze je spojována s podmínkou přímo hrozícího nebezpečí na rozdíl od nutné obrany, která operuje s pojmem přímo hrozící nebo trvající útok. Specialita nutné obrany vůči krajní nouzi spočívá zejména v tom, že útok je specifickým druhem nebezpečí.³⁸

„Nutná obrana je zvláštním případem kolize zájmů na ochranu různých společenských zájmů.“³⁹ V případě nutné obrany existují vždy kolize zájmů obránce a zájmů útočnicka, přičemž zákon upřednostňuje ochranu zájmů obránce. Nutná obrana je vymezena dvěma základními podmínkami:

- osoba odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem;
- osoba se nesmí dopustit obrany zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.⁴⁰

Útočník se částečně vzdal práva na ochranu svých zájmů, když započal svůj útok. Obrana musí být namířena vždy jen proti útočnickovi, protože zájmy jiné osoby než útočnicka požívají nezmenšené ochrany.⁴¹

Jedinec by neměl používat násilí k prosazení svých zájmů. Použití násilí jako prostředku k prosazení oprávněných zájmů je svěřeno státnímu monopolu. Stát může postupovat pouze na základě zákona, v mezích zákona a způsobem stanoveným zákonem. Pouze stát je oprávněn v rámci výkonu státní moci užít násilí k prosazení a dosažení legálních a legitimních cílů. Jedním z těchto cílů je právě ochrana zájmů obránce. Pokud by byl tento princip uplatňován bez dalších výjimek, znamenalo by to, že obránce nemůže na svou obranu užít násilí a je odkázán na zásah ze strany státu. Osoby, které vykonávají státní moc a jsou oprávněny zakročit, se však v konkrétních případech nemusí ihned dozvědět o hrozícím či trvajícím útoku a jednatel by tak nedosáhl okamžité ochrany svých porušovaných zájmů. „Účelem nutné obrany je poskytnout občanům možnost chránit své zájmy, zájmy jiných osob i zájmy státu, neboť není možno zajistit vždy zásah veřejných orgánů na místě útoku.“⁴²

³⁸ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 250.

³⁹ KUČTA, Josef. Nutná obrana. Brno : Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. s. 69.

⁴⁰ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁴¹ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 124-125.

⁴² KUČTA, Josef. Nutná obrana. Brno : Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. s. 56.

Použití institutu nutné obrany je vždy na volbě obránce, což vyplývá i z ustanovení čl. 2 odst. 4 Ústavy. Nikdo nemůže být nucen bránit se, neboť to zákon neukládá, každý může zvolit eventualitu útěku před útokem nebo daný útok bez obrany snášet. Podmínkou jednání v nutné obraně není subsidiarita, proto „zákon nežádá, aby napadená osoba bezprávnému útoku vyhnula útekem.“⁴³ Ba naopak, jestliže se osoba brání proti bezprávnému útoku v rámci přiměřenosti obrany, vylučuje to její trestní odpovědnost. „Na nesplnenie podmienok nutnej obrany nemožno usudzovať ani z tej skutočnosti, že napadnutý sa nevyhol útoku inak než použitím obrany, pretože nikto nie je povinný ustupovať pred neoprávneným útokom na záujmy chránené trestným zákonom, ale má naopak právo použiť proti takémuto útoku obranu, ktorá nie je zrejme neprimeraná povahe a nebezpečnosti útoku.“⁴⁴

K nutné obraně je oprávněn každý, kdo se brání v rámci podmínek nutné obrany nebo ten, kdo poskytuje pomoc druhému v rámci nutné obrany. „Jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.“⁴⁵ Čin vykonaný v nutné obraně není trestným činem a nemůže být postižen trestem ani jinou sankcí v souladu se zásadou nullum poena sine lege. Z tohoto důvodu je nutné, aby „soudy zodpovědně objasňovaly všechny okolnosti rozhodné pro posouzení nutné obrany ve smyslu § 13 Tr.Z. a zjištěné okolnosti také správně hodnotily z toho hlediska, zda obrana směřovala proti útočníkovi, zda šlo o útok přímo hrozící, nebo trvajícím a zda obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“⁴⁶ (daný institut je upraven v ustanovení § 29 Tr.Z.) I přes dlouhou tradici institutu nutné obrany v našem právním řádu a bohatou rozhodovací činnost soudů objevují se stále nové interpretační otázky vyvstávající z okolností konkrétních případů. „Posuzování podmínek nutné obrany vyžaduje přísně individuální přístup, a proto bývá jakékoli zobecnění mnohdy obtížné. Ostatně i z tohoto důvodu jsou často právní věty publikovaných judikátů k nutné obraně poměrně kasuistické nebo alespoň formulovány tak, aby stanovily určité pravidlo, od kterého se dá v konkrétním případě odchýlit.“⁴⁷

Jasno v pojmosloví a aplikaci institutu nutné obrany neudělala ani nová kodifikace trestního práva, od které to očekávala zejména odborná veřejnost. Znění ustanovení § 29 Tr.Z.

⁴³ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s.128.

⁴⁴ rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě, sp. zn. 1 To 18/75

⁴⁵ rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 7 Tz 67/69,

⁴⁶ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 129.

⁴⁷ PÚRY, František. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 8, s. 230.

bylo přejato z tr. zák. Změna nastala pouze v sousloví „zájmy chráněné tímto zákonem“, které bylo změněno na „zájmy chráněné trestním zákonem“.

Vzhledem k požadavku na zpřesňování podmínek okolností vylučujících protiprávnost by bylo vhodné upřesnit nebo přímo v zákoně vyložit pojem způsob útoku. Dle mého právního názoru by to přispělo k právní jistotě obyvatel a celkové přehlednosti užití tohoto institutu. Obrana je totiž vždy reakcí na útok a jako taková musí obsahovat také určitou kvalitu a důraznost, neboť účelem obrany je, aby pachatel zanechal svého útoku, a to jak v dané chvíli, tak do budoucna. Proto se také jednání v nutné obraně přisuzuje preventivní funkce. Trestní zákoník stanoví v § 29 odst. 2, že nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.⁴⁸ Jestliže jednání osoby je přiměřené způsobu útoku a dále splní podmínku nutné obrany obsaženou v odstavci prvním, měla by být trestní odpovědnost této osoby vyloučena. Judikatura však přidala další negativně stanovené podmínky nutné obrany.

Jednou z nich je, že nutná obrana není možná proti jednání v nutné obraně. To znamená, že jestliže někdo zaútočí a obránce zvolí eventualitu obrany vůči bezprávnému útoku před útekem, nemůže útočník následně tvrdit, že od doby, kdy došlo k obraně, jednal i on v nutné obraně. Stejně tak není možné aplikovat institut nutné obrany proti oprávněnému zákroku úřední osoby, i kdyby byl prováděn nepřiměřeným způsobem nebo byl věcně neopodstatněný.⁴⁹ Pokud by však úřední osoba překročila meze svých kompetencí, tedy jednala mimo rámec své věcné působnosti nebo založila daným jednáním svou trestní odpovědnost, tedy její jednání by splňovalo znaky skutkové podstaty některého z trestných činů uvedených zejména v části druhé, Hlavě X., dílu 2. trestního zákoníku, trestné činy úředních osob, bylo by možné jednat za podmínek nutné obrany.⁵⁰ „Jestliže policista překročí svou pravomoc a uskutečňuje zákrok, k němuž není podle zákona oprávněn, nepožívá ochrany veřejného činitele podle § 155 a § 156 Tr.Z. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, jestliže občan překročil hranice nutné obrany, je možno případně posoudit jen jako trestný čin proti zdraví.“

„Nutná obrana je přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem.“⁵¹ Zájmy chráněné trestním zákonem nejsou v trestním zákoníku výslovně vyjmenovány a vyplývají z něj jako z celku.

⁴⁸ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁹ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 128.

⁵⁰ Tamtéž, s. 128.

⁵¹ rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 11 Tz 5/83

Nutná obrana je v rámci českého právního řádu upravena dále v § 418 odst. 2 občanského zákoníku a v oblasti správního práva představuje okolnost vylučující spáchání přestupku obsaženou v § 2 odst. 2 písm. a) zákona o přestupcích. V oblasti soukromého práva se uplatňuje jako důvod vyloučení odpovědnosti za škodu způsobenou jednáním v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícím útoku.

4.2 Přímo hrozící nebo trvajícím útok

Právní nauka považuje za útok takové „úmyslné protiprávní jednání člověka, jež je nebezpečné pro společnost.“⁵² Jednání útočnicka může spočívat jak v konání, tak v opomenutí, přičemž protiprávnost se posuzuje v rámci celého právního řádu. Znamená to, že útok nemusí naplňovat znaky skutkové podstaty některého trestného činu, aby proti němu byla možná nutná obrana, neboť tento institut je upraven jak v rámci správního práva, tak v oblasti soukromoprávní. Avšak zároveň platí, že „ne každé protiprávní jednání lze označit za útok a připustit proti němu svépomoc. Není snadné vystihnout, co je podstatou útoku.“⁵³ „Útok je tedy charakterizován poměrně abstraktně, je širším pojmem než pojem napadení. Napadení se projevuje v otevřených často násilných aktivních jednáních, která bývají spojena s překonáváním odporu nebo potlačením možnosti odporu. Útok naproti tomu zahrnuje kromě násilných i jednání nenásilného charakteru.“⁵⁴

Určitým aplikačním a výkladovým problémem bylo, zda je možná nutná obrana proti jednání choromyslné osoby, dítěte a osoby nepříčetné, či proti útoku zvířete. Právní nauka došla k závěru, že nutná obrana je možná proti útoku nepříčetné osoby, dítěte a osoby jednající ve skutkovém omylu. Útokem je v právním pojetí institutu nutné obrany „pouze jednání fyzické osoby, která svým jednáním nebo opomenutím naplnila všechny znaky požadované obligatorně od útoku.“⁵⁵ Z tohoto jsou pojmově vyloučeny útoky zvířat, neboť „živá zvířata za platného právního stavu lze považovat za zcela zvláštní druh věcí v právním smyslu, a to za věci movité“.⁵⁶ Situace se změní v případě, že je zvíře využito pachatelem k útoku, tedy v případě, kdy se z něj stává tzv. živá zbraň. Kontroverzní situace může nastat i vzhledem k tomu, že jednání fyzické osoby dle českého právního řádu je projevem vůle fyzické osoby navenek. Právní nauka dovodila, že není možná nutná obrana

⁵² JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 250.

⁵³ DOLENSKÝ, Adolf. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 20.

⁵⁴ KUČHTA, Josef. Nutná obrana. Brno : Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. s. 73.

⁵⁵ Tamtéž, s. 77.

⁵⁶ ŠVESTKA, Jiří; JEHLIČKA, Oldřich; ŠKÁROVÁ, Marta; SPÁČIL, Jiří; a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. s. 454.

proti samovolným tělesným projevům, neboť těmto chybí znak vůle jednající osoby. Avšak judikatura umožňuje použít nutnou obranu proti útoku nepřičetné osoby nebo dítěte. Problém bych viděla v tom, že u nepřičetné osoby dle ustanovení § 26 Tr.Z., je zcela vyloučena buď schopnost rozpoznávací, anebo schopnost ovládací, přičemž z dikce zákona vyplývá, že postačí, pokud lze prokázat tento nedostatek být jen jedné z výše zmíněných složek. Nedostatek rozpoznávací schopnosti není dle mého názoru zásadním problémem, protože u pachatele způsobuje neschopnost rozpoznat, že jeho jednání je protiprávní. Jinak tomu je však u nedostatku schopnosti ovládací, ten „znamená absenci schopnosti ovládnout své jednání, to konkrétní jednání, které posuzujeme.“⁵⁷ V konkrétní věci je vždy nutné podle mého názoru zjistit, nedostatkem které schopnosti byla nepřičetnost osoby zapříčiněna. Tato skutečnost bude vždy předmětem dokazování v rámci trestního řízení. Jednání nepřičetné osoby z důvodu vyloučení složky ovládací by dle mého názoru nebylo neseno vůlí této osoby, a tudíž by nesplňovalo podmínky nutné pro naplnění podstaty útoku v rámci nutné obrany. Stejná situace by podle mého názoru nastala také u samovolných tělesných projevů.

Pokud by byli na jednání v nutné obraně zainteresováni nejméně tři lidé, mohla by tato situace připomínat stav vzájemného napadání, popř. naplnění skutkové podstaty trestného činu rvačky podle § 158 Tr.Z. Rozhodovací činnosti soudů dovodila, že „nejde o oprávněnou nutnou obranu, jestliže došlo k poranění při vzájemné potyčce, ve které se obě strany vzájemně napadaly.“⁵⁸ Zásadní rozdíl mezi jednáním v nutné obraně a trestným činem rvačky spočívá v tom, že úmysl nejméně tří pachatelů se musí vztahovat jak k účasti ve rvačce, tak na ohrožení jiného na životě a zdraví. „Nemohou se proto za rvačku pokládat případy, kdy jedna osoba nebo skupina osob je napadena více útočníky a brání se jen jejich útoku. Je-li útok pouze jednostranný, napadení jednájí v nutné obraně podle § 29 Tr.Z.“⁵⁹ Dalším případem, kdy se nebude jednat o nutnou obranu, představuje situace, kdy na sebe navzájem útočí dvě osoby. Oba útočníci budou, dojde-li při tomto útočení na tělesnou integritu k ublížení na zdraví, trestně odpovědní podle § 221 a násl. Tr.Z. Pro konkrétní právní posouzení jejich jednání bude rozhodné, k jakému následku směřoval úmyslný útok každého jednoho z nich a jaký následek byl činem skutečně způsoben.⁶⁰

Pro posouzení, zda šlo o nutnou obranu, bude rozhodující vždy počátek útoku, tedy počátek střetu obránce a útočníka. „Iniciativa, která vede k vzájemnému napadání, musí

⁵⁷ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 188.

⁵⁸ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 129.

⁵⁹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 507.

⁶⁰ PÚRY, František. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 8, s. 232.

pocházet jen od útočníka. Tato iniciativa právě určuje, která strana je útočníkem a která obránce.⁶¹ Jestliže osoba vede útok proti zájmům chráněným trestním zákonem, je kdokoli oprávněn tyto zájmy svým jednáním bránit, tedy poskytnout i tzv. pomoc v nutné obraně.

Podmínkou nutné obrany je, aby útok buď přímo hrozil, nebo trval. Toto jsou pojmy, které lze označit jako časové ohraničení, v rámci kterého je možné jednání posoudit jako nutnou obranu. Podmínka přímo hrozícího útoku je splněna za situace, kdy útok hrozí, ze všech okolností případu je jasné, že nastane ve velmi blízké budoucnosti a není tu reálná možnost zásahu proti tomuto útoku ze strany státu. „Pokud útok tvoří skutkovou podstatu trestného činu, může útok hrozit přímo již ve stadiu přípravy nebo projevu úmyslu.“⁶² Druhou možností je, že útok trvá. Z této podmínky vyplývá, že jestliže pachatel svůj útok ukončil nebo přerušil a zároveň v něm nemínil pokračovat, jednání „bránící“ se osoby by se nedalo posoudit jako nutná obrana. Obrana jedince musí být natolik rázná, aby byla schopná zamezit útočníkovi v pokračování útoku. Proto není možné za přerušování útoku pokládat okamžik, kdy útočník upadne, ale je schopen dalšího boje a zároveň má v úmyslu pokračovat. Za trvajících útok lze podle právní nauky i praxe považovat také situaci, kdy naplnění skutkové podstaty trestného činu a jeho dokončení není totožné s trváním a ukončením útoku. Tak tomu je například v případě trestných činů krádeže či loupeže. Pachatel utíká z místa činu, tedy trestný čin již ukončil, a s sebou si odnáší odcizenou věc. V případě trestných činů trvajících, jako je např. zbavení osobní svobody, omezování osobní svobody nebo zavlčení podle § 170, § 171 a § 172 Tr.Z., se za trvajících útok považuje udržování protiprávního stavu. Je-li útok pachatelem ukončen, není možné jednat v nutné obraně, neboť tu již není stav ohrožující nebo porušující zájmy chráněné trestním zákonem jako jedna z podmínek této okolnosti vylučující protiprávnost. Nutná obrana není tedy kromě již výše zmiňovaných případů možná také v případě, kdy pachatel již porušil zájmy chráněné Tr.Z. Není možné uplatnit tuto okolnost vylučující protiprávnost, jestliže by měla být využita jako odplata za již spáchaný trestný čin nebo jiný ukončený protiprávní útok. V důsledku by to znamenalo, že pachatel ukončeného útoku na zájmy chráněné trestním zákonem by se mohl proti takové odplatě bránit v rámci podmínek nutné obrany.

Soudy jsou povinny zjišťovat skutkový stav věci ohledně podmínky trvajících nebo přímo hrozících útoku. Pokud dojdou k závěru, že útok ze strany poškozeného velmi pravděpodobně trval a z provedených důkazů nelze mít úplnou jistotu, je soud povinen

⁶¹ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 130.

⁶² SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Základy trestní odpovědnosti. podstatně přepracované a doplněné vydání 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003. s. 151.

vycházet ze zásady *in dubio pro reo* a ohledně skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době obráncova jednání trval. Soudní praxe dovozuje, že při hodnocení skutečnosti trvání útoku je třeba vzít v úvahu také psychický stav obránce a jeho subjektivní náhled na trvání a nebezpečnost útoku.⁶³

4.3 Obrana zcela zjevně nepřiměřená útoku

Dikce zákona nepožaduje v případě nutné obrany přiměřenost obrany ve vztahu úplné proporcionality mezi významem zájmu chráněného obráncem a zájmu dotčeného, tedy porušeného při jednání v nutné obraně. V praxi to znamená, že „následek způsobený obranným zásahem útočnickovi může být stejně závažný nebo ještě závažnější nežli ten, který hrozil napadenému. Podstatný je tedy poměr mezi způsobem útoku a způsobem obrany.“⁶⁴ To, zda byla obrana přiměřená útoku, budou orgány činné v trestním řízení usuzovat ze všech provedených důkazů, neboť toto je jeden z předpokladů objektivního zjištění skutkového stavu a s tím související trestní odpovědnosti bránící se osoby. Proporcionalita mezi hrozící škodou a škodou způsobenou v rámci obranného jednání bude soudem posuzována pouze jako jedna z okolností konkrétního případu, avšak může ve svém důsledku přispět ke zjištění, že obrana byla zcela zjevně nepřiměřená útoku.⁶⁵ „Pri posudzovaní primeranosti obrany a útoku treba brať do úvahy intenzitu oboch akcií, jako aj škodu, ktorá hrozila z útoku, a škodu spôsobenú v obrane.“⁶⁶ Intenzita obrany a v tom smyslu i její přiměřenost není závislá na použitém prostředku, kterým se osoba brání útoku, ale na způsobu, jakým obránce tento prostředek použije. Jestliže útočník postupuje proti obránci s otevíracím nožem a obránce použije, aby útočníka zneškodnil a útok znemožnil, střelnou zbraň tak, že jí útočníka udeří, nedopustí se obrany zcela zjevně nepřiměřené útoku. Judikatura dovodila, že „v závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka.“ Dikci zákona „obrana zcela zjevně nepřiměřená“ vykládají soudy i právní nauka tak, že obrana musí být důraznější než útok tak, aby byla schopná jej odvrátit a zamezit jeho dalšímu pokračování.

⁶³ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 130.

⁶⁴ NÁCHODSKÝ, Zdeněk. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing s.r.o., 2006. s. 25.

⁶⁵ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 253.

⁶⁶ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 130.

Na splnění podmínek nutné obrany, zejména přiměřenosti obrany vůči útoku pachatele, lze nahlížet ze dvou základních hledisek. Prvním z nich je hledisko subjektivní, tedy psychické rozpoložení obránce v době útoku, jeho osobní pohled na zátěžovou situaci. Druhým hlediskem je objektivní posouzení situace. Objektivní hledisko je založeno na posuzování reakčních schopností a postoje průměrného, uvědomělého občana. Tato hlediska jsou právní naukou a zejména v rámci soudní praxe dále kombinována.⁶⁷

„Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel.“⁶⁸ Soudce se musí vcítit do postavení obránce a jeho psychického rozpoložení ve chvíli útoku. Obránce je v těchto situacích vystaven nadměrnému stresu, což často vede k instinktivnímu jednání jedince. Vzhledem k tomu, že útočníka nikdo k provedení útoku nenutil a započetí útoku je čistě jeho projevem vůle navenek, je podle mého názoru spravedlivé, že ponese následky svého jednání v podobě škody, popř. újmy na zdraví mu způsobené při obranném jednání napadené osoby. „Subjektivní hledisko však není možné absolutizovat, neboť by mohlo dojít k ospravedlnění závažných a zásadních chyb obránce, jeho zcela chybného hodnocení situace, založené např. na trestuhodné nepozornosti, v důsledku čehož by bránící se osoba neodpovídala za následky.“⁶⁹

Způsob obrany bude spočívat zejména v projevech útoku, neboť i v tomto případě funguje zákon akce a reakce. Obrana bude vždy odvislá od nebezpečnosti a intenzity útoku tak, aby byla účinná, ale obránce zároveň nemohl zneužít svého postavení k nadměrnému a nepřiměřenému poškození práv útočníka. Vzhledem k tomu, že nutná obrana je okolností vylučující protiprávnost, musí se soudy potýkat i s tím, že se nutné obrany dovolávají též osoby, které se snaží tento institut zneužít ve svůj prospěch. Příkladem zneužití institutu nutné obrany je tzv. vyprovokovaný útok. Vyprovokovaný útok představuje situace, kdy jedna osoba záměrně vyprovokuje druhou osobu k útoku. Proti jednání takto vyprovokované osoby nelze použít nutnou obranu a domnělý obránce bude odpovědný za trestný čin, jehož skutkovou podstatu v daném případě naplní. Již výše jsem zmínila, že nelze uplatnit nutnou obranu proti tomu, kdo sám jedná v nutné obraně proti útoku útočníka.

⁶⁷ KUČHTA, Josef. Nutná obrana. Brno : Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. s. 155.

⁶⁸ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha : Leges, 2009. s. 50.

⁶⁹ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 125-126.

4.4 Exces z mezí nutné obrany

Jestliže pachatel jedná při splnění podmínek nutné obrany, nepáchá trestný čin. Taková osoba tedy není trestně odpovědná. Z tohoto důvodu dojde při splnění požadavku materiální pravdy k zastavení trestního řízení již v průběhu přípravného řízení, a to na základě ustanovení § 172 odst.1 písm. b) TŘ.

Exces z nutné obrany je stav, kdy jednáním osoby dojde k překročení nebo nesplnění určité podmínky této okolnosti vylučující protiprávnost. Komentář takto vzniklou situaci nazývá stavem blízkým nutné obraně.⁷⁰ Pachatel je za své vybočení z mezí nutné obrany trestně odpovědný, ale tento stav je vzhledem ke své blízkosti nutné obraně zahrnut do právní úpravy polehčujících okolností upravených v § 41 Tr.Z.

Protože jsem již konkrétní případy excesů z nutné obrany zmiňovala výše v textu, vymezím v této podkapitole vybočení z mezí nutné obrany po teoretické stránce. Právní nauka rozeznává stejně jako u krajní nouze dva základní excesy z nutné obrany. Jedná se o exces intenzivní a exces extenzivní.

V případě excesu intenzivního se jedná o porušení podmínky přiměřenosti obrany. Soudy v daném případě dojdou k závěru, že ze skutkových zjištění vyplývá, že obrana byla zcela zjevně nepřiměřená útoku. Jak jsem zmínila již výše tato nepřiměřenost spočívá zejména v překročení určité intenzity obrany, kterou vyžadoval útok pro to, aby byl zastaven, případně mu bylo zamezeno. Dalším příkladem intenzivního excesu z nutné obrany je, že škoda, která vznikla v rámci zákroku v nutné obraně, je v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku.⁷¹ Je však nezbytné vzít v úvahu to, že v případě nutné obrany se zásadně nejedná o podmínku proporcionality tak, jak je uplatňována u krajní nouze.

Extenzivní exces je spojen s přímou hrozbou nebo trváním útoku jako protiprávního stavu, který je schopen ohrozit nebo poškodit zájmy chráněné trestním zákonem. Extenzivní exces úzce souvisí s časových ohraničením splnění podmínek této okolnosti vylučující protiprávnost. Nejde o nutnou obranu, jestliže pachatel svoji obranu uspíšil, útok tedy přímo nehrozil, nebo obránce vedl své obranné jednání i poté, co byl útok již ukončen.

⁷⁰ ŠÁMAL, Petr; PÚRY, František; RIZMAN, Stanislav. Trestní zákon : Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2004. s. 127.

⁷¹ Tamtéž, s. 129.

4.5 Posouzení použití automatických obranných zařízení v rámci institutu nutné obrany

Automatické obranné systémy jsou „předem a preventivně nainstalovaná zařízení, jejichž účelem je odradit budoucí útok na určitém místě bez součinnosti člověka – obránce.“⁷² Tyto systémy lze dělit podle intenzity způsobeného následku pachateli v případě jejich aktivace. Jednu skupinu bych vymezila jako ta zařízení, která při svém aktivování vydávají zvukové signály nebo sepnou elektrické osvětlení, aby odradila od vstupu do objektu případného zloděje nebo osobu neoprávněnou. Zařízení této skupiny tedy nezasahují přímo do tělesné integrity jedince. Systémy, které bych zařadila do druhé skupiny, však již mohou pachateli způsobit vážná zranění, či dokonce smrt. Jsou jimi např. samostříly, střelné zbraně či výbušniny. Ráda bych se věnovala těmto automatickým nástražným systémům, neboť právě tyto působily v rozhodovací praxi soudů mnoho aplikačních problémů. V minulosti docházelo k tomu, že si lidé na obranu svého majetku nainstalovali výbušné nástražné systémy, samostříly nebo střelné zbraně, které vniknuvším pachatelům způsobily v některých případech i nevratnou újmu na zdraví. Mezi automatické obranné systémy patřící do druhé skupiny soudní praxe zahrnuje také umístění hlídacího psa do zabezpečeného objektu.

Dosavadní judikatura českých soudů vylučovala posouzení instalace a následného použití automatických obranných systémů na obranu nemovitostí jako nutnou obranu. Osoby, které tyto systémy instalovaly, byly trestně odpovědné za spáchání trestného činu, jehož skutkovou podstatu při spuštění automatických obranných systémů naplnily, a to zejména trestný čin ublížení na zdraví, popř. těžké újmy na zdraví. „Použije-li pachatel k ochraně svého majetku nástražný výbušný systém, který se aktivuje automaticky po vniknutí jiné osoby do určitého objektu (např. při otevření dveří) a jehož účinky způsobí újmu na zdraví osoby, která vnikla do objektu, nejsou splněny podmínky nutné obrany podle § 13 Tr.Z. ani krajní nouze podle § 14 Tr.Z.“⁷³ (Dané instituty jsou upraveny v § 29 a § 30 Tr.Z.) V odůvodnění svých rozsudků soudci využívali zejména argumentu nesplnění podmínky „přímo hrozícího nebo trvajícího útoku“, výrazné nepřiměřenosti prostředku, který obviněný použil k ochraně svého majetku, dále také odkazovali na jiné způsoby, kterými bylo možno majetek ochránit, zejména zajistit objekty tak, aby bylo co nejobtížnější do nich vniknout.⁷⁴

⁷² PÚRY, František. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 8, s. 234.

⁷³ Tamtéž, s. 234.

⁷⁴ Tamtéž, s. 235.

Použití automatických obranných zařízení druhé skupiny vzhledem k institutu nutné obrany bylo dříve právní praxí a právní teorií posuzováno odlišně.

Právní teorie i přes určité námitky proti těmto zařízením, např. nemožnost diferenciací funkce zařízení podle povahy útoku nebo nemožnost rozeznání úmyslu osoby, která do objektu vstupuje, obecně nevyklučovala použití automatických obranných zařízení na obranu objektů.⁷⁵

Zaužívaná praxe se změnila 30.9.2009, kdy bylo vydáno stanovisko Nejvyššího soudu ČR k nástražným systémům vzhledem k otázce nutné obrany. Závazná stanoviska Nejvyššího soudu slouží ke sjednocování judikatury. „Trestní kolegium Nejvyššího soudu ČR v Brně přijalo zásadní stanovisko ke sporným otázkám nutné obrany vedené formou nástražných systémů. Podle tohoto stanoviska použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem, a to bez součinnosti obránce, (jde např. o nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží, oplocení apod.), může být za určitých okolností posuzováno jako nutná obrana ve smyslu § 13 trestního zákona. Podmínkou však je, aby použití tohoto zařízení bylo podobné, jako požadavky na nutnou obranu, tedy aby se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a aby jeho účinnost nebyla zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Při nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo zařízení instaloval a tedy odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.“⁷⁶ (Daný institut je v zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník upraven v ustanovení § 29) Od 30.9.2009 by tedy soudy v trestním řízení měly zkoumat, zda došlo k instalaci nástražných zařízení a k jejich následné aktivaci v souladu s požadavky nutné obrany uvedenými a konkretizovanými v předmětném závazném stanovisku Nejvyššího soudu ČR.

⁷⁵ SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Základy trestní odpovědnosti. podstatně přepracované a doplněné vydání 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003. s. 154.

⁷⁶ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu k nástražným systémům vzhledem k otázce nutné obrany vydané dne 30.9.2009

5. Svolení poškozeného

5.1 Obecně institut svolení poškozeného

Svolení poškozeného je okolnost vylučující protiprávnost, která je nově výslovně upravena v trestním zákoníku. Do účinnosti trestního zákoníku byla dovozována z teorie trestního práva. „Svolením se stává čin, jenž by jinak byl nedovoleným zásahem do práv poškozeného, činem dovoleným, oprávněným.“⁷⁷ Trestní právo chrání takové zájmy jednotlivců, na jejichž ochraně má zájem celá společnost, což nepřímou potvrzuje také ustanovení § 12 odst. 2 Tr.Z., podle kterého má být trestní represe uplatněna pouze v případech společensky škodlivých. Vzhledem k tomu, že poškozený dal své svolení k zásahu do svých práv chráněných trestním zákonem, odpadá tím potřeba státu a společnosti tyto zájmy chránit. Jestliže dojde k naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu uvedeného ve zvláštní části trestního zákoníku se souhlasem nositele daného chráněného zájmu, odpadá tím individuální objekt trestného činu.⁷⁸ Ne každé svolení poškozeného však znamená, že osoba není trestně odpovědná za své jednání. Aby bylo možné považovat svolení poškozeného za okolnost vylučující protiprávnost, musí splňovat podmínky § 30 Tr.Z.:

- Trestný čin nespáchá, kdo jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny;

- svolení musí být dáno zásadně předem nebo současně s jednáním osoby páčající čin jinak trestný, přičemž musí být učiněno dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně;

- výjimečně může být takové svolení dáno až po spáchání činu, v tomto případě je pachatel beztrestný, mohl-li důvodně předpokládat, že osoba, o jejíž zájmy jde, by tento souhlas jinak udělila vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům;

- za svolení, které zakládá beztrestnost osoby, nelze považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení, s výjimkou případů svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe.⁷⁹

U některých trestných činů bude pojmově svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost zcela vyloučeno. „Nepůjde ovšem jen o činy, kde tzv. zločinná vůle nenaráží na jinou empirickou vůli (padělání peněz apod.), a delikty, kde nenajdeme vůli individuálně určenou, ale eliminují se tak především ty, jejichž skutkové podstaty typizují

⁷⁷ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 256.

⁷⁸ SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Základy trestní odpovědnosti. podstatně přepracované a doplněné vydání 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003. s. 160.

⁷⁹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

určité konflikty pachatelovy vůle s jinou individuální vůlí. Půjde zvláště o činy, které působí přímo proti vůli bezprostředně poškozeného, kde se to projevuje v pozitivním znaku skutkové podstaty, nebo delikty, jejichž znakem je uvádění jiného v omyl, a konečně delikty, jejichž předpokladem je právě svolení poškozeného, takže by k nim jinak nemohlo vůbec dojít.⁸⁰ Mezi trestné činy, u nichž je aplikace svolení poškozeného pojmově vyloučena, patří krádež § 205 Tr.Z., zpronevěra § 206 Tr.Z. či poškozování věřitele § 222 Tr.Z. U určité skupiny trestných činů může být souhlas právně bezvýznamný, neboť vztahy chráněné trestním zákoníkem jsou chráněny i přes to, že jednotlivec s jejich porušením souhlasí. Do této skupiny trestných činů patří např. trestný čin křivého obvinění § 345 Tr.Z.,⁸¹ kde existuje „zájem společnosti na správném zjištění skutkového stavu jako podkladu pro rozhodnutí vyjmenovanými orgány veřejné moci“⁸².

Svolení poškozeného lze aplikovat, jestliže jsou splněny podmínky této okolnosti vylučující protiprávnost. Svolení poškozeného k předmětnému jednání musí být dáno před nebo nejpozději současně s jednáním osoby páchající čin jinak trestný. Zákon ponechává v tomto případě jednu výjimku. Tou je skutečnost, že pachatel mohl důvodně předpokládat, že by osoba souhlas určitě udělila, a to vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům. „Jestliže se někdo zmocní cizí věci sice bez předchozího souhlasu vlastníka, ale se zřetelem na poměr k vlastníkovi a na okolnosti případu důvodně předpokládá, že by vlastník, kdyby byl přítomen, souhlas dal, a vlastník dodatečně skutečně souhlas dá, je stupeň nebezpečnosti činu z hlediska objektivního i subjektivního nepatrný, takže nejde o trestný čin.“⁸³ Svolení je právní úkon a na jako takový jsou na něj kladeny určité požadavky jeho vykonání. Trestní zákoník vyjmenovává, dle mého názoru nadbytečně, v § 30 odst. 2 náležitosti souhlasu poškozeného, tedy dobrovolnost, vážnost, srozumitelnost a určitost. Jestliže by totiž souhlas poškozeného nesplňoval byť jen jednu z těchto náležitostí, byl by ex lege absolutně neplatným právním úkonem. Souhlas je dle právní teorie právním úkonem komisivním. „Komisivní právní úkony mohou být vykonány buď výslovně (ústně nebo písemně), anebo konkludentně (per facta concludentia).“⁸⁴ Svolení poškozeného tak nebude mít relevantní právní následky například u trestného činu lichvy podle § 218 Tr.Z., neboť souhlas nebyl dán svobodně s ohledem na zvláštní situaci, v níž se poškozený nachází.⁸⁵

⁸⁰ Tamtéž, s. 161.

⁸¹ Tamtéž, s. 161.

⁸² JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 778.

⁸³ usnesení Nejvyššího soudu vydané dne 5. října 1984, sp. zn. 4 Tz 28/84

⁸⁴ ŠVESTKA, Jiří; JEHLIČKA, Oldřich; ŠKÁROVÁ, Marta; SPÁČIL, Jiří; a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. s. 227.

⁸⁵ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 351.

V ustanovení § 30 odst. 3 Tr.Z. zákonodárce výslovně upravuje svolení poškozeného vzhledem k trestným činům proti životu a zdraví. Uvádí, že souhlas podle odstavce prvního nelze uplatnit vzhledem k ublížení na zdraví nebo usmrcení s výjimkou svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe,⁸⁶ tedy zákroky lege artis.

Souhlas poškozeného lze odvolat. Souhlas musí být odvolán ještě před nebo nejpozději v průběhu jednání, které naplňuje znaky skutkové podstaty určitého trestného činu, u něhož by souhlas znamenal, že jedinec nebude trestně odpovědný za své jednání. Jestliže poškozený odvolá souhlas v průběhu jednání pachatele, musí tento ihned upustit od svého jednání. Pokud by tak bez prodlení neučinil, dopustil by se trestného činu. Podle mého právního názoru, jestliže poškozený odvolá svůj souhlas během jednání pachatele, nemělo by být chování pachatele před odvoláním souhlasu považováno za přípravu ani za pokus trestného činu, neboť je kryto souhlasem poškozeného, který znamenal okolnost vylučující protiprávnost. Následné odvolání souhlasu poškozeného nemá na trestní odpovědnost jednající osoby vliv.

5.2 Zájmy jednotlivce, o kterých může neomezeně rozhodovat sám

Svolení poškozeného se může týkat pouze zájmů, se kterými je oprávněn poškozený sám disponovat a rozhodovat o nich, a to v rámci celého právního řádu České republiky. Takové zájmy se nedotýkají zájmů společnosti jako celku, jsou individuálními zájmy jednotlivce. Jestliže osoba dá souhlas k jednání, které se dotýká nejen jeho individuálních zájmů, ale zájmů celé společnosti, tedy těch, se kterými nemůže volně disponovat, nejedná se v daném případě o excés z této okolnosti vylučující protiprávnost. V tomto případě by překročení podmínek svolení poškozeného bylo příliš závažné.

Z usnesení Ústavního soudu ze dne 28.2.2008 vyplývá, že souhlas poškozeného může být dán konkludentně, avšak pouze o zájmech, o nichž je osoba způsobilá a oprávněná rozhodovat sama, přičemž těmito zájmy typicky nejsou ochrana zdraví a života obyvatel České republiky. „Ke stěžovatelovu poukazu na svolení účastníků sportovních utkání lze z pohledu ústavního přezkumu pouze uvést, že jedinec nemůže sám rozhodovat o zájmech, které se týkají nejen jeho, ale i společnosti jako celku, což je nutno aplikovat typicky právě v případě ochrany zdraví a života, na které má společnost zvláštní zájem a může takovéto hodnoty hájit i proti vůli jejich nositelů (nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 321/06).

⁸⁶ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Vzhledem k tomu má Ústavní soud za to, že souhlas poškozeného s účastí na hře nemůže předmětné jednání stěžovatele pokrýt.⁸⁷

Jedním z práv, se kterými lze zásadně volně disponovat, je právo vlastnické. Omezení výkonu vlastnického práva vyplývá z ustanovení čl. 11 odst. 3 Listiny základních práv a svobod:

„Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.“⁸⁸

Ustanovení čl. 11 Listiny obsahuje obecnou právní zásadu, že právo jednoho končí tam, kde začíná právo a oprávnění druhé osoby. Dané ustanovení je konkretizováno ve zvláštní části Tr.Z., a to trestným činem zneužívání vlastnictví § 229 Tr.Z. Skutkovou podstatu tohoto trestného činu naplní ten, „kdo poškodí důležitý zájem kulturní, vědecký, na ochraně přírody, krajiny nebo životního prostředí, chráněný jiným právním předpisem, tím, že zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnou nebo zasaňtročí vlastní věc větší hodnoty, která požívá ochrany podle jiného právního předpisu.“⁸⁹ Podmínkou je, aby věc ve vlastnictví pachatele byla chráněna v rámci zvláštního právního předpisu např. zák. č. 289/1995 Sb., zákon o lesích nebo zák. č. 20/1989 Sb., o památkové péči.⁹⁰

Svolení poškozeného musí být platné v rámci celého právního řádu, proto je třeba zkoumat způsobilost subjektu, který svůj souhlas uděluje. Otázka způsobilosti není doposud jasně vyřešena.⁹¹ Dle mého názoru, by neměla být způsobilost dát svůj souhlas podmíněna plnou způsobilostí k právním úkonům podle občanského zákoníku. V jednotlivých případech by soud měl zkoumat stupeň vývoje rozumové a mravní vyspělosti konkrétní osoby. Fyzická osoba nabývá dle občanského zákoníku plné způsobilosti k právním úkonům zletilostí.⁹² Souhlas nezletilého by měl být okolností vylučující protiprávnost, pokud nezletilý „může v závislosti na stupni své psychické vyspělosti činit takové právní úkony, jejichž právní následky je s to pro sebe posoudit. V podstatě se jedná o schopnost nezletilého vytvořit si vlastní názor, projevit jej, jakož i o schopnost posoudit dosah vlastního jednání.“⁹³ Jestliže se jedná o osobu, která byla pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných látek či jedů, omezena na své způsobilosti

⁸⁷ usnesení Ústavního soudu vydané dne 28.2.2008, sp.zn. I. ÚS 1939/07

⁸⁸ ústavní zákon č. 23/1991 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁰ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 618.

⁹¹ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 350.

⁹² ŠVESTKA, Jiří; JEHLIČKA, Oldřich; ŠKÁROVÁ, Marta; SPÁČIL, Jiří; a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. s. 85.

⁹³ Tamtéž, s. 85.

k právním úkonům, může dát souhlas k jednání pouze v rámci právních vztahů, ve kterých nebyla omezena. Jedná-li se o osobu, která byla v souladu s právním řádem ČR zcela zbavena způsobilosti k právním úkonům, pak tato není schopna dát právně závazný souhlas tak, aby bylo možné uplatnit svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost.

„Právnícká osoba projevuje svou vůli prostřednictvím fyzických osob. Vlastní jednání právnické osoby představují ty projevy vůle, které jménem právnické osoby činí její určité orgány nebo zástupci jako fyzické osoby, a právní následky spojené s těmito projevy vůle se přičítají přímo právnické osobě jako subjektu práva.“⁹⁴

Podle názoru profesora Jelínka nemá pro trestní odpovědnost jednající osoby význam souhlas osoby, které byla svěřena ochrana tzv. skupinových zájmů, naopak tento souhlas může znamenat trestní odpovědnost této osoby.⁹⁵ Jiný názor uplatňuje Solnař, který uvádí, že pokud jde o zájmy kolektivní, může dát souhlas jako okolnost vylučující protiprávnost pouze osoba oprávněná takovým zájmem disponovat.⁹⁶ Podle mého právního názoru by souhlas osoby, která je oprávněna nakládat s určitými kolektivními zájmy, mohl za přesně vymezeným podmínek znamenat nedostatek trestní odpovědnosti osoby, které byl souhlas udělen. Avšak na druhou stranu by znamenal trestní odpovědnost osoby, která souhlas udělila. Například jednatel společnosti s ručením omezeným je jejím statutárním orgánem, a tudíž jeho jednání zavazuje předmětnou obchodní společnost přímo jako subjekt práva. Jednatel zastupuje zároveň zájmy společnosti, ale také zájmy společníků s.r.o., tedy jejich kolektivní zájmy. V ustanovení § 133 odst. 2 obchodního zákoníku je stanoveno:

*„Omezit jednatelská oprávnění může pouze společenská smlouva, stanovy nebo valná hromada. Takové omezení je však vůči třetím osobám neúčinné.“*⁹⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud jednatel dá souhlas k určitému jednání, které by jinak znamenalo naplnění znaků trestného činu uvedeného ve zvláštní části Tr.Z., bude to znamenat při splnění dalších podmínek nedostatek trestní odpovědnosti pro osoby jednající na základě jeho souhlasu. Zároveň to bude znamenat založení trestní odpovědnosti právě pro osobu jednatele. Můj názor potvrzuje i judikatura Nejvyššího soudu, která uvádí, že „u trestného činu zpronevěry podle § 248 tr.zák. je okruh pachatelů omezen jen na ty osoby, jimž byla věc svěřena. Jestliže cizí věc byla svěřena právnické osobě (v posuzovaném případě společnosti P. P., s. r. o.), pak ve smyslu výše citovaných ustanovení obviněný jako její statutární orgán

⁹⁴ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 351.

⁹⁵ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 257.

⁹⁶ SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Základy trestní odpovědnosti. podstatně přepracované a doplněné vydání 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003. s. 163.

⁹⁷ zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

(jednatel společnosti s ručením omezeným) jednal jménem této právnické osoby (srov. zejména § 133 obchodního zákoníku) a jménem této právnické osoby se svěřenými peněžními prostředky také neoprávněně disponoval, a to způsobem odporujícím účelu svěřeni, čímž způsobil značnou škodu na cizím majetku. Za těchto okolností soudy důvodně učinily závěr o pachatelství obviněného trestným činem zpronevěry právě z titulu jeho postavení statutárního orgánu obchodní společnosti. Tento závěr je v plném souladu i s dosavadní judikaturou k této problematice (srov. rozhodnutí č. 23/1999-II. a č. 47/2001 Sb. rozh. tr.)⁹⁸.

5.3 Lékařské zákroky de lege artis

Svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe, naplňuje ve svém důsledku institut svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost jednání lékaře. Jiná svolení, která vedou k ublížení na zdraví či životě, nejsou považována za souhlas podle ustanovení § 30 odstavec 1 Tr.Z. „Právo na tělesnou integritu a autonomii při disponování vlastním tělem patří tradičně k osobnostním právům, chráněným v některých zemích přímo ústavou, obecně pak předpisy práva občanského, ale i rodinného, pracovního, trestního.“⁹⁹

Podmínkou je, aby lékařské zákroky, ke kterým dal pacient souhlas, byly v souladu s čl. 4 Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, tedy lege artis:

„Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví, včetně vědeckého výzkumu, je nutno provádět v souladu s příslušnými profesními povinnostmi a standardy.“¹⁰⁰

Obecně je souhlas pacienta v rámci lékařské péče upraven v § 23 zák. č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Tento právní předpis stanoví povinnost lékaře informovat pacienta „o účelu a povaze poskytované zdravotní péče a každého vyšetřovacího nebo léčebného výkonu, jakož i o jeho důsledcích, alternativách a rizicích“¹⁰¹ Ustanovení § 23 výše zmíněného zákona dává lékaři možnost zasáhnout i v případě nedostatku v souhlasu pacienta. V tomto případě by se dle mého názoru jednalo však již o jinou okolnost vylučující protiprávnost, a to o výkon povolání či výkon povinnosti.

Zvláštní úpravu souhlasu upravuje zák. č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů (transplantační zákon). U běžného lékařského zákroku není

⁹⁸ usnesení Nejvyššího soudu vydané dne 26.3.2004, sp. zn. 11 Tdo 1432/2003

⁹⁹ ŠTĚPÁN, Jaromír. Právo a moderní lékařství. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989. s. 5.

¹⁰⁰ 96/2001 Sb.m.s., Sdělení o Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicíně

¹⁰¹ zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

zákonem vyžadována písemná forma souhlasu, naproti tomu k lékařským zákrokům podle transplantčního zákona nebo provedení asistované reprodukce je vyžadována písemná forma souhlasu. Zdravotnické zařízení však obvykle v rámci ochrany svých zájmů vyžaduje písemný souhlas pacienta i v případech, kdy to zákon výslovně neukládá.

Svolení k jinému než lékařskému zákroku, jež má vliv na zdraví či život toho, kdo souhlas uděluje, není okolností vylučující protiprávnost. „Jestliže obviněný a poškozený se dohodnou na vzájemném úmyslném usmrcení jeden druhého jako způsobu společného dobrovolného ukončení života, potom dohodnuté jednání obviněného, jehož následkem byla smrt poškozeného, naplňuje znaky trestného činu vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zák., nikoli znaky trestného činu účasti na sebevraždě podle § 230 tr. zák. Uvedené okolnosti činu, zejména svolení poškozeného, mohou v konkrétním případě mít význačný vliv na stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a spolu s dalšími okolnostmi svědčícími ve prospěch obviněného být důvodem pro použití ustanovení § 40 odst. 1 tr. zák. o mimořádném snížení trestu odnětí svobody.“¹⁰² Uvedené rozhodnutí bylo vydáno v době účinnosti trestního zákona z roku 1962. Trestní zákoník, který nabyl účinnosti 1.1.2010, nezná materiální stránku trestného činu, tedy nebezpečnost činu pro společnost. Dané „změny znamenají jiné přístupy k hodnocení okolností, které byly věcně s tzv. materiálním pojetím trestného činu.“¹⁰³ Jednání, které naplňuje znaky trestného činu podle zvláštní části Tr.Z., by se posuzovalo v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe uvedené v § 12 odst. 2 Tr.Z.

¹⁰² rozsudek Vrchního soudu v Praze vydaný dne 17.7.1996, sp. zn. 8 To 25/96

¹⁰³ KOCINA, Jan. Zvláště přitěžující okolnosti s snížení trestu odnětí svobody. Bulletin advokacie, 2010, č. 1-2, s. 36.

6. Přípustné riziko

6.1 Obecně institut přípustného rizika

V rámci českého trestního práva se o riziku poprvé zmiňuje August Miříčka. Jeho pojetí rizika bylo uplatňováno v našem právním řádu až do II. světové války. Ve své práci neužíval pojmů, jako je dovolené či nedovolené riziko, popř. přípustné riziko. Jeho přínos pro právní teorii spočívá v upuštění od striktního uplatnění rizika pouze jako znaku skutkové podstaty trestných činů. August Miříčka dal riziku celospolečenský význam.¹⁰⁴ Toto nazírání rizika dále otevřelo cestu k tomu, aby se dovolené riziko stalo funkční okolností vylučující protiprávnost tak, jak jej známe v dnešní době.

Přípustné riziko je další okolností vylučující protiprávnost, která byla před účinností zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník dovozována v trestním právu za pomoci analogie zákona z právních předpisů jiných právních odvětví, jako je např. občanské právo nebo právo pracovní. Bylo tomu tak např. u odpovědnosti za škodu způsobenou provozní činností upravenou v § 420a občanského zákoníku. Právní teorie spojovala tuto okolnost vylučující protiprávnost zejména „s nevyhnutelnou nebezpečností některých společensky vysoce ceněných činností“.¹⁰⁵ Vzhledem k podmínkám této okolnosti vylučující protiprávnost lze uvést, že „přípustné riziko je v poměru speciality vůči krajní nouzi.“¹⁰⁶

Riziko a nebezpečí jsou v určité míře součástí každé lidské činnosti. Jednotlivec se rozhoduje a vybírá z možných variant řešení nastalých situací. Při realizaci zvolených řešení pak vzniká riziko vzniku nebezpečí, tedy stav hrozícího poruchou. Určitá rizika společnost podstupuje ve svém zájmu za účelem hospodářského rozvoje a uspokojování potřeb společnosti jako celku. Zvláštní právní předpisy tedy podstoupení vybraných rizik výslovně povolují a tím přispívají, dle mého názoru, k celkovému rozvoji společnosti ať už po stránce kulturní či technické, nebo v rámci výzkumu a vývoje či v oblasti lékařské vědy, neboť platí, že „každý nový léčebný postup je třeba dříve či později aplikovat na lidech“,¹⁰⁷ a vyzkoušet tak jeho vliv na lidský organismus.

Trestněprávní odpovědnost se uplatní v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe pouze na ty nejtěžší případy, tedy na ty, které naplňují znaky skutkové podstaty trestného činu. Přípustné riziko jako okolnost vylučující protiprávnost lze v rámci trestního práva užít

¹⁰⁴ KUČHTA Josef. Riziko v pojetí kriminologickém a juristickém. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. s. 76.

¹⁰⁵ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 258.

¹⁰⁶ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 356.

¹⁰⁷ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 259.

pouze, pokud jednání naplňuje znaky trestného činu a zároveň splňuje podmínky přípustného rizika.

Jednou z funkcí trestního práva je funkce preventivní. Trestní právo se obecně snaží zamezit jednání, které je důsledkem lehkomyšlnosti, nedbalosti nebo neschopnosti odpovědných osob.¹⁰⁸ Za účelem zabránění poškození zájmů důležitých pro společnost, jsou odpovědné osoby při svém rozhodování vždy povinny postupovat v rámci dostupných vědeckých znalostí, což se odráží i v dikci zákona. Není však možné, aby byly využívány nejnovější vědecké objevy a vynálezy, aniž by byla tato řešení řádně vyzkoušena ve zkušebních provozech a nebezpečí vzniku poruchy minimalizováno. Právo je nástroj právního státu, který upravuje společenské vztahy vznikající při společenské interakci, přičemž adresát právních norem je povinen jednat tak, aby jeho jednání bylo v souladu se zákonnými normami. „Právo by tedy mělo zajistit hranice, uvnitř nichž jsou učiněná rozhodnutí společensky hodnotná a přijatelná, nebezpečí a rizika tolerovatelná, možné výsledky prospěšné a osobní odvaha kladně hodnocena.“¹⁰⁹

Trestní zákoník upravuje v § 31 přípustné riziko tak, že pokud osoba splní podmínky této okolnosti vylučující protiprávnost, není odpovědná za spáchání trestného činu, jehož skutkovou podstatu svým jednáním naplní. Těmito podmínkami jsou:

- osoba jedná v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které měla v době svého rozhodování, a zároveň dbá na to, aby i při svém dalším postupu jednala v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi (požadavek optimální informovanosti);
- osoba jedná v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce (princip kompetence subjektu);
- osoba vykonává společensky prospěšnou činnost;
- je splněna subsidiarita podstoupení rizika;
- v rámci přípustného rizika nesmí dojít k porušení proporcionality rizika a výsledku;
- činnost nesmí zřejmě odporovat požadavkům jiného právního předpisu, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti či dobrým mravům;

¹⁰⁸ KUČHTA Josef. Riziko v pojetí kriminologickém a juristickém. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. s. 9.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 9.

- zákaz ohrozit život nebo zdraví člověka. Tato podmínka může být prolomena pouze za předpokladu jím daného souhlasu k této činnosti, a to v souladu s jiným právním předpisem.¹¹⁰

Přípustné riziko je spojováno s tzv. speciálním subjektem, přičemž české trestní právo nezná trestněprávní odpovědnost právnických osob. Této okolnosti vylučující protiprávnost se nemůže v rámci trestního řízení dovolávat každá fyzická osoba, ale pouze ten, kdo jedná v rámci pracovněprávního poměru, povolání, zvláštního postavení nebo funkce, do které byl ustanoven v souladu se zákonem. Riziko je „veličinou do určité míry kvantifikovatelnou“¹¹¹, proto lze jeho míru a nebezpečnost případného nezdaru předpokládat a očekávat. Tato možnost vzniku rizika a jeho závažných následků pro společnost je zvýšená právě u osob, které riziko podstupují již z podstaty svého pracovněprávního poměru, povolání, zvláštního postavení či funkce. Tyto osoby by měly mít nejlepší přístup k odborným informacím o dosaženém stavu poznání v daném oboru činnosti. Podstatou úpravy přípustného rizika není pouhé ospravedlnění rizika a maximalizace možných výhod z daného rizika plynoucích, ale také minimalizace možných ztrát.¹¹²

Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku uvádí, že právní úprava přípustného rizika zahrnuje široký okruh oblastí společenských činností od sportovních aktivit, jako je boxování, hokej či automobilové závodění, které představují zvláštní postavení speciálního subjektu, až po výkon povolání, a to např. horských vůdců, lékařů a lyžařských instruktorů, a přesto představuje samostatnou okolnost vylučující protiprávnost.¹¹³

6.2 Jednání v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, a to v rámci zaměstnání, povolání, postavení či funkce

Zákonodárce stanovil jako jednu z podmínek přípustného rizika tzv. speciální subjekt. Aby jednání odpovědné osoby mohlo být posouzeno v mezích institutu přípustného rizika, je nutné, aby osoba jednala v rámci zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce. Jestliže by se jednání, na které se jinak vztahuje přípustné riziko, dopustila osoba, která není speciálním subjektem, a její zvláštní postavení by se nedalo dovodit ani z okolností konkrétního případu, může svým jednáním buď naplnit podmínky jiné z okolností vylučujících protiprávnost, např. krajní nouze, výkonu práva, nebo být trestně odpovědná za spáchání příslušného

¹¹⁰ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹¹¹ KUČTA Josef. Riziko v pojetí kriminologickém a juristickém. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. s. 13.

¹¹² Důvodová zpráva k zák.č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

¹¹³ Důvodová zpráva k zák.č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

trestného činu. Jako příklad pracovněprávního vztahu je možné uvést případ horníka, který je povinen rozhodnout, kterou z variant řešení použije při odstřelu horniny. Těžba hornin je společensky prospěšná činnost a horník při své činnosti tedy splňuje základní podmínku přípustného rizika. Musí postupovat podle dosaženého stavu poznání a na základě informací, které má v době odstřelu. Při své činnosti musí vzít v úvahu složení hornin, výskyt podzemní vody v oblasti a další okolnosti, které s rizikem souvisejí. Pokud by však i při náležité odborné péči, kterou je horník povinen věnovat své činnosti, došlo např. k poškození nemovitostí nacházejících se nad podzemním dolem nebo v jeho těsné blízkosti, nebyl by v konečném důsledku trestně odpovědný za spáchání trestného činu. Jako příklad povolání lze uvést lékaře provádějícího lékařský experiment, jenž je nezbytnou součástí dalších postupů při schvalovacím procesu lékařských postupů pro budoucí lékařskou praxi. Postavení a funkce speciálního subjektu tak, jak je pojímá zákonodárce při stanovení podmínek přípustného rizika, budou vycházet z jeho zvláštního postavení v konkrétní situaci. Podmínky přípustného rizika může naplnit i jednání dobrovolného hasiče, který není v zaměstnaneckém ani jiném obdobném poměru. Rozhodnutí dobrovolného hasiče v dané situaci může pro ohrožené osoby znamenat velké riziko v podobě případné újmy na zdraví. Nejvyšší soud v rámci své rozhodovací činnosti dovodil, že „posouzení toho, zda odsouzený vystupoval v právním vztahu jako zaměstnavatel a je tedy speciálním subjektem trestného činu, je skutkovým zjištěním.“¹¹⁴ Bude tedy na odpovědnosti nezávislého a nestranného soudce, aby zjistil danou skutečnost bez jakýchkoli pochybností a následně aplikoval přípustné riziko jako okolnost vylučující protiprávnost, nebo rozhodl o trestněprávní odpovědnosti pachatele.

Osoba, která v rámci svého rozhodování podstupuje nebezpečí vzniku rizika, musí dle § 31 odst. 1 Tr.Z. postupovat v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které má jak v době svého rozhodování, tak v době dalšího postupu (požadavek optimální informovanosti). V některých případech se může stát, že k rozhodnutí dojde v určitém časovém okamžiku, avšak k samotné realizaci vybrané varianty dochází později. Pokud v průběhu této časové proluky došlo ke změně stavu poznání, je odpovědná osoba povinna postupovat podle nových poznatků v daném oboru. Nejrůznější obory společenských činností jsou upraveny právními předpisy tak, aby byla zajištěna alespoň minimální míra konformity a bezpečnosti v rámci rozhodování odpovědných subjektů. Povinnost dodržet ustanovení právních předpisů při rozhodování speciálních subjektů je stanovena v § 31 odst. 2 Tr.Z.

¹¹⁴ usnesení Nejvyššího soudu vydané dne 24.8.2005, sp. zn. 5 Tdo 880/2005

„Od těchto předpisů se pochopitelně může odchýlit, pokud se prokáže, že normovaný stav vědeckého poznání již byl překonán.“¹¹⁵

6.3 Společensky prospěšná činnost a subsidiarita podstoupení rizika

„Základním znakem dovoleného rizika je okolnost, že se jím sleduje dosažení společensky žádoucích, potřebných hodnot. Může jít buď o hodnoty zcela nové (rizika ve výzkumu a vývoji), či o rozmnožení hodnot dosavadních (investiční riziko), či o volbu nových metod při získávání hodnot dosavadních (obchodní zahraniční rizika), či o záchranu hodnot dosavadních před zkázou.“¹¹⁶ Definice společenské prospěšnosti není v zákoně uvedena, je to pojem z právního hlediska neurčitý. To, co je společensky prospěšné, určuje jak právní praxe, tak právní nauka. Bylo dovozeno, že požadavek společenské prospěšnosti nesplňují zájmy jednotlivců ani zájmy určité skupiny. V některých případech je však složité stanovit, co je společensky prospěšné a co je již zájmem skupiny, popř. jednotlivce. Vzhledem k zásadě materiální pravdy a volného hodnocení důkazů bude vždy na zjištění a uvážení soudu, zda bude považovat zájem v konkrétním případě za společensky prospěšný, či nikoli. Nápomocná mu bude také rozhodovací činnost Nejvyššího soudu České republiky, která dovodila, že co je společensky prospěšné, je zároveň v zájmu veřejnosti. „Zájmem veřejnosti jako blíže neurčeného okruhu subjektů je především to, aby v oblasti, ve které tyto subjekty žijí, pracují či podnikají, bylo v co nejširší míře zabezpečeno uspokojování jejich potřeb. Přitom se nejedná pouze o základní potřeby materiálního charakteru (bydlení, zásobování, doprava apod.), ale též o potřeby kulturní, zahrnující i oblast osvětovou a vzdělávací, případně sportovní.“¹¹⁷

Se společenskou prospěšností je dále spojena další podmínka, a to tzv. subsidiarita podstoupení rizika. Podstoupit nebezpečí rizika lze pouze tehdy, pokud daného cíle nelze dosáhnout jinými, méně rizikovými prostředky nebo by použití jiných prostředků bylo neúměrně nákladné s ohledem na očekávaný výsledek činnosti. „Pokud je možno stejného společensky prospěšného cíle dosáhnout bez použití jakéhokoliv rizika, pak nesmí být riziková varianta zvolena.“¹¹⁸ V opačném případě by mohlo dojít k naplnění znaků skutkové

¹¹⁵ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 260.

¹¹⁶ KUČHTA Josef. Riziko v pojetí kriminologickém a juristickém. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. s. 13.

¹¹⁷ rozsudek Nejvyššího soudu vydaný dne 16.6.2005, sp. zn. 33 Odo 489/2004

¹¹⁸ KUČHTA Josef. Riziko v pojetí kriminologickém a juristickém. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. s. 106.

podstaty trestného činu, konkrétně trestného činu obecného hrožení podle § 273, popř. § 272 Tr.Z.

Přípustné riziko upravil zákonodárce v novém trestním zákoníku podle mého názoru proto, aby nedocházelo ke strnulosti v oblasti technických či jiných postupů v případech prospěšných pro společnost, kdy by mohlo při podstoupení rizika dojít k pokroku a rozvoji na poli lidského poznání. Zajišťuje tedy odpovědným osobám určitou míru právní jistoty v případě nezdaru dané rizikové činnosti.

6.4 Negativní vymezení podmínek přípustného rizika

Ustanovení § 31 odst. 2 Tr.Z. obsahuje negativní vymezení přípustného rizika. Jestliže má činnost, která je společensky prospěšná, ohrozit život a zdraví člověka, je nutné vyžádat si souhlas dotčené osoby tak, jak to vyžadují zvláštní právní předpisy. V případě, že by souhlas nebyl udělen, tato okolnost vylučující protiprávnost by se na danou rizikovou činnost nevztahovala.

V zájmu udržitelného technického, kulturního a sociálního rozvoje a zároveň ochrany lidstva stanovil zákonodárce podmínku proporcionality rizika. Znamená to, že míra rizika, kterou společnost ve svém zájmu podstupuje, nesmí být zřejmě neúměrná užitečnosti a prospěšnosti výsledku dané činnosti, přičemž platí, že „jednáním za podmínek přípustného rizika může být způsoben následek závažnější než očekávaný výsledek. Nepoměrují se totiž následky (očekávaný a ten, který nastal), ale míra rizika ve vztahu k výsledku, k němuž riziko směřuje.“¹¹⁹ Jak jsem zmínila již výše, riziko je veličina, kterou je možné do určité míry kvantifikovat. K dosažení výsledné hodnoty se užívá jak matematických, tak statistických metod. Nejvíce se v praxi tyto postupy odrážejí v oblasti obchodněprávních vztahů, kde je nebezpečí postoupení rizika nazýváno obchodním rizikem. V poslední době, kdy se ochrana životního prostředí stává jednou z hlavních priorit společnosti, dochází k rozšíření a stanovení míry rizika i v dalších oblastech lidské činnosti. „Při zvažování míry rizika je třeba v rámci přiměřenosti posuzovat optimální relaci mezi rozhodujícími faktory, mezi něž patří zejména velikost zamýšleného pozitivního výsledku, velikost možného nechtěného negativního výsledku i stupně pravděpodobnosti, že tyto následky nastanou.“¹²⁰

Provádění společensky prospěšné činnosti, která neohrožuje zdraví ani život člověka, splňuje podmínku proporcionality rizika a výsledku, podmínku subsidiarity podstoupení

¹¹⁹ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 358.

¹²⁰ VANTUCH, Pavel. Nový trestní zákoník č. 40/2009 [online]. iHNED.cz, 22.10.2009 [cit. 27.12.2009]. Dostupné na <http://pravnicaradce.ihned.cz/c4-10078240-38730700-F00000_d-novy-trestni-zakonik-c-40-2009-sb>.

rizika, nesmí zřejmě odporovat požadavkům jiného právního předpisu, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti a dále se nesmí přičít dobrým mravům.¹²¹ Z podmínky nezbytného souladu činnosti s ustanoveními zvláštních právních předpisů existuje výjimka. Již výše jsem uvedla, že jestliže se jednání, které je v souladu s ostatními podmínkami přípustného rizika, přičít požadavkům jiného právního předpisu, lze aplikovat přípustné riziko jako okolnost vylučující protiprávnost pouze pokud se prokáže, že zákonem upravený postup v dané oblasti lidské činnosti je zřejmě zastaralý a pro daný obor činnosti již nepoužitelný. Tato otázka by však byla předmětem řádného dokazování v rámci trestního řízení. Orgány činné v trestním řízení mohou přibrat v souladu s ustanovením § 105 TR znalece a pověřit ho vypracováním znaleckého posudku tak, aby byla splněna zásada materiální pravdy uplatňované v trestním řízení.

Ustanovení § 31 odst. 2 Tr.Z. obsahuje mnoho neurčitých právních pojmů, které jsou významově mnohoznačné a vágní. Tato skutečnost bude mít vliv i na případnou aplikaci daného ustanovení orgány činnými v trestním řízení. Neurčité právní pojmy si soudce vykládá v souvislosti s konkrétními okolnostmi případu sám. V rámci předchozí rozhodovací činnosti soudů už však byl vyložen a následně aplikován např. pojem „dobré mravy“. Výčet dobrých mravů nelze stanovit jednoznačně, a to vzhledem k jejich rozmanitosti. Dobré mravy jsou základní a obecně uznávané zásady mravního řádu demokratické společnosti (čestnost, vzájemná úcta, slušnost, poctivost atd.).¹²²

Vzhledem k nutnosti interpretace jednotlivých pojmů v rámci zákonného ustanovení upravujícím přípustné riziko „jej lze považovat za jakési „kondenzační jádro“, které bude kolem sebe soustřeďovat poznatky z aplikační praxe, zahrnující např. výklad dalších kritérií dovoleného rizika v právní úpravě výslovně ne zakotvených a vystihne tak specifiku rizikových jednání, což v dosavadní úpravě nebylo prakticky možné.“¹²³

¹²¹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹²² ŠVESTKA, Jiří; JEHLIČKA, Oldřich; ŠKÁROVÁ, Marta; SPÁČIL, Jiří; a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. s. 257.

¹²³ KUČHTA Josef. Riziko v pojetí kriminologickém a juristickém. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997. s. 137.

7. Oprávněné použití zbraně

7.1 Obecně institut oprávněného použití zbraně

Oprávněné použití zbraně je poslední z výslovně upravených okolností vylučující protiprávnost. Poprvé bylo použití zbraně výslovně uvedeno mezi okolnostmi vylučujícími protiprávnost již v zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Byť se v rámci rekodifikace trestního práva hmotného dikce zákona změnila, došlo k záměně pojmů „zmocnění příslušných zákonných předpisů“ za „stanovených jiným právním předpisem“, zůstala možnost aplikace oprávněného použití zbraně jako samostatného institutu trestního práva beze změny. I nadále tedy platí, že ten, kdo použije zbraně v mezích stanovených jiným právním předpisem, nespáchá trestný čin.¹²⁴

„Institut oprávněného použití zbraně se vztahuje na případy, kdy zvláštní zákon určitému okruhu oprávněných osob světuje právo nosit a použít zbraně (vojáci, policisté, strážníci, aj.). Netýká se tedy obecného oprávnění nosit a použít zbraň, které vyplývá zejména ze zákona č. 119/2002 Sb., o zbraních a střelivu.“¹²⁵ Občan, na kterého se nevztahují zvláštní právní předpisy, může zbraň použít pouze za podmínek nutné obrany § 29, popř. krajní nouze § 28 Tr.Z.¹²⁶ Oprávněné použití zbraně je v případě § 32 Tr.Z. podmíněno dodržáním podmínek, které stanovují jednotlivá ustanovení zvláštních právních předpisů. V současné době obsahují zmocnění použít zbraň tyto právní předpisy:

- zák. č. 319/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky;
- zák. č. 273/2008 Sb., o Policii ČR;
- zák. č. 124/1992 Sb., o Vojenské policii;
- zák. č. 553/1991 Sb., o obecní policii;
- zák. č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážci ČR;
- zák. č. 13/1993 Sb., celní zákon;
- zák. č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě.

Ve společnosti je zažitá představa, že existuje celá řada dalších osob, které jsou oprávněny při své činnosti nosit a použít zbraň. Obecně jsou za takto oprávněné osoby považovány zejména lesní strážce, myslivecké strážce nebo vodní strážce, kterým byl zákonem propůjčen výkon státní správy. V předpisech regulujících jejich činnost ani v jiných právních

¹²⁴ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁵ NOVOTNÝ, Oto; VANDUCHOVÁ, Marie; a kol. Trestní právo hmotné – I. obecná část. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 280.

¹²⁶ NÁCHODSKÝ, Zdeněk. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing s.r.o., 2006. s. 29.

předpisech však není zvláštní zmocnění nosit zbraň a použít ji. To znamená, že i tyto osoby mohou užít zbraň pouze za podmínek obecné úpravy § 28 a § 29 Tr.Z., a to v souladu s ustanoveními zákona č. 119/2002 Sb., o zbraních a střelivu. Stejné právní postavení v tomto smyslu mají i příslušníci soukromých bezpečnostních služeb, kteří často bývají ozbrojeni střelnou zbraní.¹²⁷

Mimo případy přesně upravené ve zvláštních právních předpisech, mohou oprávněné osoby jednat v krajní nouzi nebo nutné obraně podle obecných podmínek § 28 a § 29 Tr.Z.¹²⁸ V takovém případě je však nutné, aby byly zároveň dodrženy požadavky, které jsou na oprávněné osoby kladeny příslušnými zvláštními právními předpisy. Jiné postavení těchto osob vyplývá z toho, že jsou speciálně vycvičeny a proškoleny, aby byly schopny zvládat nejrůznější zátěžové situace lépe a za pomoci jiných prostředků než běžný občan. V případě, že by nebyly dodrženy konkrétní požadavky zvláštních právních předpisů, mohlo by použití zbraně v nutné obraně nebo krajní nouzi podle obecných podmínek trestního zákoníku znamenat pro oprávněnou osobu obvinění z kárného provinění.

7.2 Zbraň a použití zbraně

Možnosti aplikace ustanovení § 32 Tr.Z. jsou s ohledem na chybějící definici zbraně použitelné pro toto ustanovení trestního zákoníku dosti široké. Meze aplikace oprávněného použití zbraně jsou dány pouze dikcí jednotlivých právních předpisů. Zbraní může být v závislosti na ustanoveních zvláštních právních předpisů zbraň střelná, úderná, bodná, sečná, popř. výbušiny. V souvislosti se zmíněnou okolností vylučující protiprávnost však platí, „že za zbraň je nutno považovat zbraň v technickém smyslu.“¹²⁹ Pojmově tedy toto pojetí neodpovídá tomu, co považuje za zbraň trestní zákoník v § 118 a ustálená judikatura v souvislosti s naplněním znaků skutkových podstat uvedených ve zvláštní části Tr.Z. Odlišné pojetí spočívá v tom, že podle rozhodnutí Nejvyššího soudu se v případě aplikace § 118 Tr.Z. nemusí jednat pouze o zbraň v technickém slova smyslu: „Zbraní se obecně rozumí cokoli, čím je možno učinit útok vůči tělu důraznějším (tedy nejen zbraň v technickém slova smyslu); za předpokladu, že pachatel takový předmět použije k útoku, k překonání nebo zamezení odporu.“¹³⁰ Zbraň použitá v souladu s § 32 Tr.Z. může být jak zbraní služební, tak ve vlastnictví oprávněné zasahující osoby, pokud zvláštní právní předpis nestanoví, že se

¹²⁷ Tamtéž, s. 29.

¹²⁸ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 262.

¹²⁹ Tamtéž, s. 262.

¹³⁰ usnesení Nejvyššího soudu vydané dne 17. května 2006, sp. zn. 3 Tdo 553/2006

může jednat pouze o zbraň služební.¹³¹ Tento závěr se však netýká zbraní zakázaných, které jsou zařazeny zákonem č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu do kategorie A a dále vyjmenovány v § 4 příslušného zákona. Tyto zbraně mohou být pouze zbraněmi služebními, a to pouze tehdy, jsou-li zakázané zbraně pro výzbroj jednotlivých ozbrojených sil schváleny.¹³²

„Pod pojmem použití zbraně se rozumí zacházení se zbraní takových způsobem, k němuž je zbraň určena (např. střelné zbraně ke střelbě, bodné zbraně k bodání).“¹³³

„Střelnou zbraní se rozumí zbraň, u které je funkce odvozena od okamžitého uvolnění energie (jakékoliv energie) při výstřelu, zkonstruovaná pro požadovaný účinek na definovanou vzdálenost. Základní rozdělení zbraní je na zbraň palnou, mechanickou a plynovou.“¹³⁴

Vedle použití zbraně v souladu s § 32 Tr.Z., tedy použití zbraně v souladu s jejím technickým a konstrukčním určením, znají zvláštní právní předpisy také případy užití zbraně, na které by se nedalo aplikovat ustanovení § 32 Tr.Z. V těchto případech není zbraň použita způsobem, pro něž byla zkonstruována, popř. vyrobena. Jsou jimi použití donucovacích prostředků v souladu s ustanoveními zákona o Policii ČR (§ 52), o obecní policii (§ 18), o Vězeňské a justiční strážci (§ 17), celní zákon (§ 38). Pokud by tedy např. při úderu střelnou zbraní v souladu s § 52 písm. m) zák. č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, došlo samočinně k výstřelu, nemohlo by se podle mého názoru jednat o okolnost vylučující protiprávnost podle trestního zákoníku. Ani za výše zmíněné zákroky by však odpovědná osoba nebyla trestně odpovědná, jestliže by dodržela podmínky jiné okolnosti vylučující protiprávnost, zejména výkonu povolání nebo plnění povinností.

7.3 Oprávněné použití zbraně podle zákona o Policii ČR

K nošení a použití zbraně tak, aby bylo možné aplikovat okolnost vylučující protiprávnost uvedenou v § 32 Tr.Z., musí mít osoba výslovné zmocnění a oprávnění ve zvláštním právním předpise. Právní předpisy obsahující toto zmocnění jsem vyjmenovala již výše. V této podkapitole bych se ráda zaměřila pouze na ustanovení jednoho zvláštního právního předpisu, konkrétně zákona o Policii ČR. Podmínky použití zbraně jsou upraveny v ustanovení § 56 příslušného zákona.

¹³¹ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 361.

¹³² MATES, Pavel; HROZINKOVÁ, Eva; HROMÁDKA, Matěj; RAJMAN, Jindřich. Nové policejní právo, právní předpisy s komentářem. Praha: Linde Praha a.s., 2009. s. 121.

¹³³ ŠÁMAL, Petr; a kol. Trestní zákoník I., §1 až 139: Komentář. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. s. 361.

¹³⁴ HRAZDÍRA, Ivo; KOVÁRNÍK, Libor; NOVOTNÝ, František. Použití zbraně a zákon. Praha: Eurounion, s.r.o., 2000. s. 57.

„Použití zbraně je nejdůležitějším a současně zpravidla i nejzávažnějším zásahem do integrity lidí v rámci oprávnění policistů.“¹³⁵ Proto zákon stanoví, že ho lze použít až tehdy, pokud by užití jiných donucovacích prostředků bylo zřejmě neúčinné, popř. bylo užito donucovacího prostředku namířenou střelnou zbraní nebo varovný výstřel a osoba by i přesto neuposlechla příkaz policisty směřující k zajištění bezpečnosti jeho vlastní nebo jiné osoby.

Vzhledem k následkům, které může mít použití zbraně na zdraví člověka, je nutné, aby policista v souladu se zákonem dbal nezbytné opatrnosti, zejména nesmí neohrozit životy nezúčastněných osob a co nejvíce šetřit život osoby, proti níž zákrok směřuje. Policista je povinen, je-li to možné, před použitím zbraně vyzvat osobu, aby zanechala protiprávního jednání s výstrahou, že bude použito zbraně, pokud tak neučiní. Použitím zbraně je ve výzvě policisty vždy míněna mířená střelba. Od obligatorní výzvy s výstrahou lze upustit pouze v případě, že je ohrožen život nebo zdraví policisty nebo jiné osoby a zákrok v podobě použití zbraně nesnese odkladu.

Jednou z podmínek oprávněného použití zbraně podle zákona o Policii ČR je stanovení okruhu zbraní, které mohou být při této okolnosti vylučující protiprávnost použity. Podle ustanovení § 56 zákona o Policii ČR se zbraní „rozumí zbraň střelná včetně střeliva a doplňků zbraně, vyjma vrhacího prostředku majícího povahu střelné zbraně podle jiného právního předpisu s dočasně zneschopňujícími účinky, dále zbraň bodná a sečná, výbušnina, speciální výbušný předmět, průlomový pyrotechnický prostředek a speciální náloživo“¹³⁶.

Policista je povinen při použití zbraně dodržet veškeré podmínky, které jsou stanoveny zákonem o Policii ČR. Tento zákon v § 57 ukládá policistům další povinnosti pro případ, že by při použití zbraně nebo donucovacího prostředku došlo ke zranění osoby. Tyto povinnosti by měly zabránit zneužití tohoto institutu trestního práva a zároveň zajistit možnost přezkoumání oprávněnosti postupu policisty v daném konkrétním případě.

Zvláštní meze této okolnosti vylučující protiprávnost stanoví § 58 zákona o Policii ČR. Daná omezení se týkají možnosti zákroku proti zjevně těhotné ženě, osobě zjevně vysokého věku, osobě se zjevnou tělesnou vadou nebo chorobou nebo osobě zjevně mladší 14 let. Ani ta však nejsou absolutní. Policista může proti dané osobě použít zbraň v případě, že útok takové osoby bezprostředně ohrožuje život nebo zdraví policisty anebo jiné osoby nebo hrozí větší škoda na majetku a nebezpečí nelze odvrátit jinak, popř. zákrok je veden

¹³⁵ MATES, Pavel; HROZINKOVÁ, Eva; HROMÁDKA, Matěj; RAJMAN, Jindřich. Nové policejní právo, právní předpisy s komentářem. Praha: Linde Praha a.s., 2009. s. 121.

¹³⁶ zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů

proti skupině osob, ve které se taková osoba vyskytuje.¹³⁷ Policista si každou jednotlivou osobu, proti níž vede svůj zákrok, hodnotí a posuzuje její fyzický a psychický stav v konkrétní zátěžové situaci samostatně. Právní teorie stanovila, že za osobu zjevně těhotnou je považována osoba, která je v takovém stupni těhotenství, že je to na první pohled zřejmé. Pro posouzení toho, zda se jedná o osobu vysokého věku nebo osobu mladší 14 let bude rozhodující zejména její fyzický vzhled a stav.¹³⁸ Větší škodou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 50 000 Kč v souladu s § 138 odst. 1 Tr.Z.

7.4 Praktický příklad oprávněného použití zbraně

Pracovník ochranné služby obchodního domu zpozoroval, že dva muži středních let berou z regálů zboží a strkají si jej do kapes. Následoval je až k pokladně, kterou prošli bez zaplacení. Za pokladnami se dali na útěk. Pracovník ochranné služby využil přítomnosti příslušníka městské policie a upozornil ho na dva podezřelé muže a spolu se je vydali ven hledat. Na jednoho z nich narazili hned před vchodem do obchodního domu, strážník jej vyzval, aby se legitimoval v souladu s § 12 zákona o obecní policii. Muž jako reakci na tuto výzvu vytáhl nůžky, které držel stejným způsobem jako nůž, a vyrazil jimi proti obličejí strážníka, ten díky dodržení bezpečné vzdálenosti, tedy cca 120 cm, stihl zareagovat a útoku se vyhnul. Podezřelý muž se dal na útěk a strážník městské policie ho pronásledoval. Z jednání této podezřelé osoby usoudil, že se jedná o nebezpečného pachatele, který svým útokem ohrozil jeho zdraví a život. Útokem na obličejovou část mohlo dojít k závažným poraněním, neboť se zde nachází celá řada životně důležitých orgánů. Podezřelý napadl strážníka při výkonu jeho pravomoci.

Strážník v souladu s ustanovení § 18 odst. 1 písm. g) zákona o obecní policii použil jako donucovací prostředek varovný výstřel včetně výstrahy „jménem zákona, stůj nebo střelím“, na který pachatel nereagoval a stále utíkal. Strážník tedy přikročil k použití zbraně v souladu s podmínkami § 20 odst. 1 písm. b) zákona o obecní policii. Celkovou situaci zhodnotil tak, že v dráze střely se nevyskytovala žádná osoba a žádnou třetí osobu by tedy svým výstřelem nezasáhl. Strážník vystřelil na pronásledovaného a zasáhl ho pod levou kyčli. Z lékařské zprávy vyplynulo, že kyčel a pánev jsou bez traumatu cizích těles.

Strážník v uvedené situaci vyhodnotil jednání pronásledovaného jako nebezpečného ozbrojeného pachatele, který případně mohl napadnout další nezúčastněné osoby, a reagoval

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ MATES, Pavel; HROZINKOVÁ, Eva; HROMÁDKA, Matěj; RAJMAN, Jindřich. Nové policejní právo, právní předpisy s komentářem. Praha: Linde Praha a.s., 2009. s. 127.

v souladu s podmínkami zákona o obecní policii. Strážník městské policie nebyl z tohoto důvodu trestně odpovědný za spáchání trestného činu ublížení na zdraví, neboť se na jeho jednání vztahoval institut oprávněného použití zbraně, jako okolnost vylučující protiprávnost.¹³⁹

¹³⁹ Znalecký posudek z oboru kriminalistika, odvětví se specializací sebeobrana, služební zákroky a boj z blízka, JUDr. Zdeněk Náchodský, viz. příloha k diplomové práci

8. Omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost

České trestní právo rozlišuje omyl skutkový a omyl právní. Právní úprava omylu je obsažena v části první, hlavě druhé trestního zákoníku. „Omylem v trestním právu rozumíme neshodu pachatelova „vědění“ (jeho vnímání, jeho představy) se skutečností, ať již proto, že si pachatel vůbec neuvědomil nějakou skutečnost, nebo proto, že měl o ní představu nesprávnou.“¹⁴⁰ Trestněprávní následky jednání poté závisí na konkrétním případě jednání pachatele a formě omylu, pod kterou lze toto jednání podřadit.

Právní teorie se v souvislosti s okolnostmi vylučujícími protiprávnost zabývá skutkovým omylem o okolnostech vylučujících protiprávnost, který dělí na pozitivní a negativní. Před rekonstrukcí trestního práva hmotného nebyl skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost stejně jako institut omylu obecně výslovně upraven jednotlivými ustanoveními trestního zákona. Jeho existence byla dovozována trestněprávní teorií a byla založena na zákonné úpravě zavinění, souvisela tedy se subjektivní stránkou trestného činu. Trestněprávní následky omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost byly založeny na ustanoveních o přípravě a pokusu.¹⁴¹

Právní úprava účinná od 1.1.2010 přinesla v tomto ohledu větší právní jistotu pro adresáty právních norem, neboť byl výslovně upraven pozitivní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost, a to v § 18 odst. 4 Tr.Z. V tomto paragrafu je dále uvedeno řešení nastalé situace „omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost“, „čímž předem vylučuje možné pochybnosti o zařazení tohoto druhu omylu právě mezi omyly skutkové včetně právních následků“.¹⁴² Typickým příkladem pozitivního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost je tzv. putativní krajní nouze nebo putativní nutná obrana. Nejvyšší soud v Bratislavě v jednom ze svých rozhodnutí uvedl, že „o zdanlivú (tzv. putatívnu) krajnú núdzu ide vtedy, ak sa páchateľ omylom domnieva, že jestvuje nebezpečenstvo priamo hroziace záujmu chránenému Trestným zákonom, v skutočnosti však takéto nebezpečenstvo nejestvuje. Takýto prípad sa posúdi podľa zásad o skutkovom omyle, ktorý vylučuje zodpovednosť za úmyselný trestný čin.“¹⁴³ Okolnost, že pachatel jedná v rámci tohoto institutu trestního práva, ho nezavazuje trestní odpovědnosti tak, jak je tomu u okolností

¹⁴⁰ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 232.

¹⁴¹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 2. vydání. Praha: Linde, 2006. s. 228.

¹⁴² STOČESOVÁ, Simona. Pojetí omylu v rekonstrukci trestního práva hmotného. In GRÍVNA, Tomáš; VANDUCHOVÁ, Marie (ed). Aktuální problémy rekonstrukce trestního práva hmotného. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. s. 77.

¹⁴³ rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě ze dne 31.5.1979, sp. zn. 7 Tz 25/79

vylučujících protiprávnost. Okolnosti vylučující protiprávnost jsou totiž ta jednání pachatele, která vylučují splnění podmínky § 12 odst. 2 Tr.Z., nejedná se tedy o případy společensky škodlivé.

„Útok v případě nutné obrany tedy musí existovat v realitě, nikoli pouze ve fantazii a obrazotvornosti bránce. Právo nutné obrany vzniká ne tehdy, když u subjektu vznikne subjektivní představa o existenci útoku.“¹⁴⁴ Jestliže však taková subjektivní mylná představa existuje a osoba jedná např. proti útoku, který není míněn vážně, popř. s domnělým svolením poškozeného, které však ve skutečnosti neexistuje, bude jednání této osoby posuzováno na základě ustanovení § 18 odst. 4 Tr.Z. s přihlédnutím k rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě sp. zn. 7 Tz 25/79 a jako pozitivní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost. Právní následky takového jednání budou spočívat v odpovědnosti pachatele za nedbalostní trestný čin. Z výše uvedeného vyplývá, že jestliže zákon stanoví pro konkrétní trestný čin zavinění ve formě úmyslu, nebude jednající osoba odpovědná za žádný trestný čin, neboť nenaplní znaky skutkové podstaty. Toto tvrzení má oporu v ustanovení § 13 odst. 2 Tr.Z.:

*„K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.“*¹⁴⁵

„Pachateli zásadně nelze přičítat k tíži žádnou skutečnost, na niž by se nevztahovalo zavinění. K trestněprávní odpovědnosti za následek totiž nestačí, pokud ho pachatel jen způsobí (objektivní podmínka trestnosti), ale je nutno jej také zavinit (subjektivní podmínka trestnosti). Nezaviněné následky se nepřičítají a bez zavinění tak není trestný čin, ani trest.“¹⁴⁶

Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost není stále výslovně upraven v trestním zákoníku a je i nadále dovozován právní teorií. Osoba jednající v negativním omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost neví, že její jednání splňuje podmínky konkrétní okolnosti vylučující protiprávnost. Pachatel je subjektivně přesvědčen o tom, že jeho jednání naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu. Řešení tohoto právního problému je v soudní praxi ustálené a konkrétně vyplývá z trestněprávní nauky. Trestněprávní nauka posuzuje negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost stejně jako pozitivní omyl o skutečnostech tvořících znaky skutkové podstaty trestného činu. Trestněprávním následkem by pro pachatele v takovém případě bylo zahájení

¹⁴⁴ KUČHTA, Josef. Nutná obrana. Brno: Acta Universitatis Brunensis Iuridica, 1999. s. 132.

¹⁴⁵ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁴⁶ HERCZEG, Jiří. Zavinění a omyl v novém trestním kodexu. Bulletin advokacie, 2009, č. 10, s. 47.

trestního stíhání za pokus trestného činu, jehož znaky skutkové podstaty naplní.¹⁴⁷ Vzhledem k tomu, že by se jednalo o pokus trestného činu, musely by orgány činné v trestním řízení posuzovat jednání pachatele i v rámci zásady subsidiarity trestní represe obsažené v § 12 odst. 2 Tr.Z., tedy společenské škodlivosti.

V této fázi je plně na odpovědnosti policejních orgánů a státních zástupců, jaké důkazy a jak kvalitní podklady zajistí pro případné trestní řízení před soudem. Některé důkazní prostředky je totiž nutné zajistit přímo na místě a ve chvíli blízké spáchání trestného činu, jinak soudce může ztratit možnost tyto důkazy řádně provést. „Při vyšetřování postupuje policejní orgán z vlastní iniciativy tak, aby byly co nejrychleji a v potřebném rozsahu vyhledány důkazy k objasnění všech základních skutečností důležitých pro posouzení případu, včetně osoby pachatele a následku trestného činu. Kromě případů, kdy je podle zákona potřebný souhlas státního zástupce (například příkaz k prohlídce jiných prostor než obydlí), činí policejní orgán všechna rozhodnutí o postupu vyšetřování a o provádění vyšetřovacích úkonů samostatně je plně odpovědný za jejich úplné a včasné provedení.“¹⁴⁸ Jedině řádným postupem policejních orgánů, který je stanoven jednak v zákoně o Policii ČR a jednak v trestním řádu, může být zjištěn skutkový stav tak, aby bylo vyloučeno, popř. potvrzeno jednání v omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost a mohly tak nastat konkrétní trestněprávní následky.

¹⁴⁷ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 234.

¹⁴⁸ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo procesní. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2007. s. 197.

9. Okolnosti vylučující protiprávnost výslovně neupravené v trestním zákoníku

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou institutem trestního práva neustále se vyvíjejícím. Okruh výslovně upraveným okolností vylučujících protiprávnost není úplný a jak právní praxe, tak právní teorie dovozují celou řadu dalších okolností, kterými jsou zejména výkon práva a plnění povinností, výkon povolání či plnění rozkazu. Právní teorie i praxe při dovozování podmínek okolností vylučujících protiprávnost výslovně neupravených v trestním zákoníku vycházejí z premisy, že „jestliže nějaký zákon přikazuje jednat určitým způsobem nebo alespoň dovoluje nějakou činnost, nejde o čin pro společnost škodlivý, nejde o čin protiprávní, nejde o trestný čin.“¹⁴⁹ Jak jsem uvedla již výše, je analogie ve prospěch pachatele v trestním právu možná a již z tohoto důvodu nemůže být ani okruh okolností vylučujících protiprávnost uzavřený a neměnný.

9.1 Výkon práva

Jestliže osoba využije práva, které jí dává zákon nebo rozhodnutí orgánu státu vydané na základě zákona, nedopustí se trestného činu. Jestliže jsou zákonem pro výkon práva stanovené určité podmínky, musí je osoba bez výjimek dodržovat.

Nikdo nesmí být omezen druhou osobou na své osobní svobodě. Ten, kdo by omezil jiného v osobní svobodě, dopustil by se trestného činu omezování osobní svobody § 171, popř. zbavení osobní svobody § 170 Tr.Z. Jestliže však zákon dává určité osobě možnost omezit jinou osobu na svobodě a daná osoba tohoto práva využije v mezích zákona, nemůže se dopustit trestného činu. Výkonem práva je např. omezení osobní svobody osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, zakotvené v § 76 odst. 2 trestního řádu. I toto ustanovení obsahuje určité podmínky, které musí být splněny, aby se jednalo o výkon práva jako okolnosti vylučující protiprávnost. Toto omezení je nutné ke zjištění totožnosti zadržené osoby, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Osoba, která využila svého práva, jež jí dává ustanovení § 76 odst. 2 TR, je povinna předat ihned zadrženou osobu policejnímu orgánu; příslušníka ozbrojených sil může též předat nejbližšímu útvaru ozbrojených sil nebo správci posádky. Jestliže tuto osobu nelze z nejrůznějších důvodů, jako je např. sněhová bouře nebo povodeň, ihned předat policejnímu orgánu, je i přesto povinností osoby, aby některému

¹⁴⁹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 262.

z uvedených orgánů omezení osobní svobody bez odkladu oznámila.¹⁵⁰ Pokud by osoba vykonávající své právo nesplnila byť jedinou z těchto podmínek, mohla by být trestně odpovědná za spáchání trestného činu, jehož skutkovou podstatu by svým jednáním naplnila. Podle konkrétních okolností jednotlivých případů by však v tomto případě přicházela v úvahu aplikace polehčující okolnosti podle § 41 písm. i) Tr.Z.

Dalším příkladem výkonu práv může být výkon rodičovských práv vyplývajících ze zákona o rodině. Ani rodiče však nemají vůči svým dětem neomezená práva a při zneužití svých práv se mohou dopustit nejtypičtěji trestných činů uvedených v části druhé, hlavě IV. trestního zákoníku, trestné činy proti rodině a dětem.

Příkladem výkonu práva založeného rozhodnutím vydaným na základě zákona může být rozhodnutí soudu vydané podle ustanovení § 135c odst. 3 občanského zákoníku, kdy soud zřizuje věcné břemeno chůze a jízdy po pozemku, je-li to nezbytné k výkonu vlastnického práva ke stavbě.¹⁵¹

Osoba při výkonu svých práv nemůže svého postavení zneužívat a jednat tak v neprospěch práv a oprávněných zájmů druhých osob. Výkon práva nikdy nesmí být zneužívající, šikanózní.

9.2 Plnění povinností

Stejně jako výkon práva je také plnění povinností stanovených zákonem nebo rozhodnutím vydaným na základě zákona okolností vylučující protiprávnost. Plnění takových povinností nemůže být společensky škodlivé. Jestliže osoba při plnění svých povinností překročí meze stanovené zákonem, popř. rozhodnutím vydaným na základě zákona, nebo pro daný zákrok nejsou splněny všechny zákonné podmínky, bude se jednat o jednání protiprávní.

Strážník obecní policie, který předvede osobu, která odmítá nebo nemůže prokázat svoji totožnost, se nedopustí trestného činu omezování osobní svobody podle §171 Tr.Z., neboť tím plní své povinnosti vyplývající ze zákona o obecní policii. Stejně tak se ani „soudce, který vezme obviněného do vazby proto, že jsou zde zákonné podmínky vazby“,¹⁵² nemůže dopustit trestného činu, neboť jeho jednání je plněním povinností vyplývajících z právního řádu České republiky založených na jednotlivých ustanoveních trestního řádu.

¹⁵⁰ zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

¹⁵¹ NOVOTNÝ, Oto; VANDUCHOVÁ, Marie; a kol. Trestní právo hmotné – I. obecná část. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 283.

¹⁵² JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 263.

9.3 Výkon povolání

Nejde o trestný čin, pokud osoba oprávněná k výkonu povolání jedná v souladu s podmínkami a nároky, které jsou na výkon daného povolání kladeny. Čl. 4 Listiny základních práv a svobod stanoví:

„Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod.“¹⁵³

Povinnosti, které je nutné splnit při výkonu povolání, mohou být vymáhány státní mocí pouze, pokud jsou stanoveny na základě zákona. Jestliže nejsou dodrženy povinnosti a meze stanovené pro výkon určitých povolání, nemůže být aplikována ani okolnost vylučující protiprávnost. „Při výkonu některých povolání se počítá s určitým nebezpečím pro právem chráněné zájmy.“¹⁵⁴ Pokud odpovědná osoba dodrží všechny požadavky na ni kladené, nemůže se jednat o trestný čin ani v případě, že dojde k poruše zájmů chráněných trestním zákoníkem.

Jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost spolu úzce souvisejí a v některých případech se jednotlivé podmínky dokonce překrývají. Svolení poškozeného v případě lékařského zákroku je úzce spojeno s výkonem povolání jako okolností vylučující protiprávnost. Lékař má totiž vzhledem ke svému povolání povinnost zasáhnout, jsou-li vážně ohroženy život a zdraví pacienta, a to i v případě, že nemá souhlas pacienta se zásahem do těchto právem chráněných zájmů. Lékař nebude za své jednání trestně odpovědný, a to ani tehdy, pokud dojde k úmrtí pacienta. Tyto zákroky samozřejmě vyžadují, aby byly vykonány postupem *lege artis*.

Výkon povolání jako okolnost vylučující protiprávnost se netýká pouze lékařů, ale také jiných povolání. Některá povolání mohou budit dojem, že při jejich výkonu jsou naplňovány znaky skutkové podstaty trestného činu. Jestliže je však toto jednání v rámci výkonu povolání povoleno zákonem, popř. na základě zákona, není společensky škodlivé a tedy ani trestné. „Soudní exekutor se nedopouští trestného činu (krádeže, porušování domovní svobody) v případě, že vykonává exekuci v mezích zákona.“¹⁵⁵

¹⁵³ ústavní zákon č. 23/1991 Sb., Listina základních práv a svobod

¹⁵⁴ KUČHTA, Josef; KRATOCHVÍL, Vladimír. a kol. Trestní právo hmotné obecná část. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006. s. 384.

¹⁵⁵ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009. s. 263.

9.4 Plnění rozkazu

„Rozkazem se zde rozumí pouze rozkaz „závazný“, tj. vydaný zákonem k tomu oprávněnou osobou (nadřízeným) v rámci plnění služebních úkolů ozbrojených sil a bezpečnostních sborů vůči osobě podřízené.“¹⁵⁶ Rozkaz tak, jak je pojímán v rámci této okolnosti vylučující protiprávnost, je závazný pouze ve služebním vztahu nadřízenosti a podřízenosti. Oprávnění dávat rozkazy k výkonu služby podřízeným příslušníkům stanoví jako obecný právní předpis v § 5 zák. č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů:

*„Služební předpis stanoví zejména rozsah oprávnění příslušníků, kteří řídí výkon služby dalších příslušníků (dále jen "vedoucí příslušník"), dávat podřízeným příslušníkům rozkazy k výkonu služby.“*¹⁵⁷

Plnění závazného rozkazu patří mezi služební povinnosti příslušníků bezpečnostních sborů. Toto oprávnění musí být konkretizováno co do rozsahu ustanoveními zvláštních právních předpisů. Služební vztah příslušníků bezpečnostních sborů je upraven právními předpisy správního práva. Ve vztahu nadřízenosti a podřízenosti se uplatňuje právo a zároveň povinnost nadřízených subjektů řídit a kontrolovat činnost podřízených subjektů. Na straně podřízených subjektů existuje ekvivalentní povinnost řídit se jejich pokyny:

*„Služební kázeň spočívá v nestranném, řádném a svědomitém plnění služebních povinností příslušníka, které pro něj vyplývají z právních předpisů, služebních předpisů a rozkazů.“*¹⁵⁸

Příslušník bezpečnostních sborů se nesmí řídit závazným rozkazem, jestliže jde o rozkaz tzv. zločinný:

*„Příslušník nesmí splnit rozkaz, jehož splněním by zřejmě spáchal trestný čin.“*¹⁵⁹

Požadavek zákona v podobě neuposlechnutí tzv. zločinného rozkazu je možné považovat za jednu z podmínek této okolnosti vylučující protiprávnost.

Obdobný požadavek zvláštní právní předpis klade i na vojáky z povolání:

„Domnívá-li se voják, že rozkaz nadřízeného je v rozporu s právním předpisem, je povinen nadřízeného na tuto skutečnost upozornit. Trvá-li nadřízený na splnění rozkazu, je voják povinen jej splnit. Voják je povinen odeprít splnění rozkazu nadřízeného, jestliže by

¹⁵⁶ KUCHTA, Josef; KRATOCHVÍL, Vladimír. a kol. Trestní právo hmotné obecná část. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006. s. 385.

¹⁵⁷ zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž.

jeho splněním spáchal trestný čin; tuto skutečnost ohlásí neodkladně vyššímu nadřízenému.“¹⁶⁰

Jestliže podřízený uposlechne rozkaz, jehož splněním zřejmě spáchá trestný čin, nemůže tento závazný rozkaz znamenat, že není trestně odpovědný za své jednání. Někteří autoři uvádějí, že trestní odpovědnost takové osoby by mohla být vyloučena pouze v případě jejího jednání za podmínek krajní nouze podle § 28 Tr.Z. V jiném případě by orgány činné v trestním řízení mohly splnění rozkazu zřejmě zločinného brát v úvahu pouze jako polehčující okolnost podle § 41 písm. c) Tr.Z.¹⁶¹

¹⁶⁰ zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶¹ NOVOTNÝ, Oto; VANDUCHOVÁ, Marie; a kol. Trestní právo hmotné – I. obecná část. Praha: ASPI, a.s., 2007. s. 286.

10. Komparace právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost v rámci slovenského a českého trestního práva

Česká a Slovenská republika tvořily od roku 1918 až do konce roku 1992 jeden státní celek a sdílely tak také zákonnou úpravu trestního práva hmotného i procesního.

Po dlouhé etapě vlivu komunistického režimu na společnost bylo nutné provést na Slovensku stejně jako v České republice určité legislativní změny. Slovenské trestní právo se dočkalo celkové rekodifikace již v roce 2005, respektive v roce 2006, kdy nabyl účinnosti zák. č. 300/2005 Zb., Trestný zákon. Tento zákon zrušil platnost a účinnost zák. č. 140/1961 Zb., trestný zákon. Nová kodifikace trestního práva na Slovensku je založena na subsidiaritě použití trestněprávních prostředků k ochraně práv a svobod občanů, jejich života, zdraví a majetku tak, aby „Trestný zákon poskytoval ochranu zásadne iba nad rámec ochrany poskytovaném prostredkami inych právnych odvetví.“¹⁶² Trestný zákon dělí trestné činy v § 9, stejně jako český Tr.Z., na zločiny a přečiny. Slovenský zákonodárce ponechal na rozdíl od českého v platnosti princip formálně-materiálního pojetí trestných činů, kde nebezpečnost činu pro společnost představuje materiální znak, neboli korektiv formálního vymezení trestného činu.¹⁶³

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou v Trestném zákonu uvedeny ve druhém dílu, oddíl čtvrtý hlavy první všeobecné části. Slovenské trestní právo hmotné již před rekodifikací z r. 2005 obsahovalo výslovnou úpravu nutné obrany (§ 13), krajní nouze (§ 14), oprávněného použití zbraně (§ 15) a dále okolností upravených v ustanovení § 15a a § 15b, tedy plnění práv a povinností, dále riziko ve výrobě nebo ve výzkumu a svolení poškozeného. Současná právní úprava obsahuje výslovnou úpravu těchto okolností vylučujících protiprávnost:

- krajní nouze § 24
- nutná obrana § 25
- oprávněné použití zbraně § 26
- dovolené riziko § 27
- výkon práv a povinností § 28
- souhlas poškozeného § 29
- plnění úlohy agenta § 30

¹⁶² Důvodová zpráva k zák. č. 300/2005 Zb., Trestný zákon

¹⁶³ Důvodová zpráva k zák. č. 300/2005 Zb., Trestný zákon

S ohledem na společné kořeny trestního práva hmotného odpovídá slovenské pojetí určitých okolností vylučujících protiprávnost jejich pojetí v rámci českého právního řádu. Je tomu tak např. u **krajní nouze § 24 TZ**, jejíž zákonné znění odpovídá zcela dikci zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Jiné podmínky slovenský zákonodárce stanovil pro **nutnou obranu § 29 TZ**. První dva odstavce odpovídají českému pojetí nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost. Třetí odstavec rozšiřuje podmínky nutné obrany na jednání v silném rozrušení způsobeném útokem, především v důsledku zmatku, strachu nebo z leknutí. I česká právní úprava v návrhu nového trestního zákoníku obsahovala toto rozšíření podmínek nutné obrany, ale návrh neprošel v tomto znění Parlamentem. Ve slovenském právním řádu jednání, které naplňuje podmínky § 25 odst. 3 TZ není trestným činem. V rámci českého právního řádu je zařazen daný psychický stav obránce mezi polehčující okolnosti uvedené v § 41 Tr.Z. Rozdíl v právní úpravě spočívá právě v tom, že osoba, která naplnila podmínky § 25 odst. 3 TZ není trestně odpovědná na rozdíl od české právní úpravy, kde osoba je trestně odpovědná za trestný čin, avšak soudu je dána možnost s ohledem na konkrétní okolnosti případu snížit uložený trest. Komentář k danému ustanovení TZ uvádí, že rozhodujícím podkladem pro rozhodnutí soudece bude znalecký posudek, který bude brát ohled jak na psychický stav obránce jako subjektivní znak, tak na objektivní okolnosti daného případu, jako je moment překvapení, osoba útočníka nebo časová tíseň.¹⁶⁴ Slovenská právní úprava také na rozdíl od české právní úpravy zahrnuje do znění ustanovení upravujícího nutnou obranu omyl o této okolnosti vylučující protiprávnost, a to v odstavci 4. příslušného paragrafu. V ustanovení § 25 odst. 4 TZ slovenský zákonodárce zakotvuje tzv. putativní nutnou obranu. Institut putativní nutné obrany tak, jak ji pojímá slovenské trestní právo, odpovídá české právní úpravě institutu tzv. pozitivního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, který je nově výslovně upraven v § 18 odst. 4 Tr.Z. Obránce by byl při splnění podmínek uvedených v ustanovení § 25 odst. 4 TZ odpovědný za spáchání nedbalostního trestného činu.

Institut **oprávněného použití zbraně § 26 TZ** částečně odpovídá českému pojetí této okolnosti vylučující protiprávnost. Slovenská úprava však v § 26 odst. 2 vytváří dle mého názoru další, samostatnou okolnost vylučující protiprávnost, když stanoví, že zbraň je v tomto případě možné použít také ve svém obydlí proti osobě, která do obydlí neoprávněně vnikne, popřípadě v něm neoprávněně a proti vůli oprávněné osoby setrvá. Zbraň může osoba

¹⁶⁴ ČENTÉŠ, Jozef. Trestný zákon s komentářom. Žilina: Eurokódex Poradce podnikateľa, spol. s r.o., 2006. s. 63.

oprávněně použit za účelem ochrany života, zdraví nebo majetku.¹⁶⁵ Dané ustanovení je speciálním ustanovením k nutné obraně. V rámci českého právního řádu by se dala výše popsaná situace kvalifikovat jako jednání v nutné obraně. Poslední věta § 26 odst. 2 TZ stanovuje meze této okolnosti vylučující protiprávnost, když uvádí, že se dané ustanovení neuplatní, pokud byla jinému takto způsobena úmyslně smrt.

Také v rámci slovenské právní úpravy platí, že pokud osoba, která nejedná v souladu se zvláštním zákonem, použije zbraň, nemusí se nutně jednat o trestný čin. Taková osoba svým jednáním může naplnit podmínky nutné obrany nebo krajní nouze.

Právní úprava **dovoleného rizika** v § 27 TZ odpovídá pojetí přípustného rizika § 31 Tr.Z. V prvním odstavci dochází k pozitivnímu vymezení dovoleného rizika. V dovoleném riziku je aplikována jako jedna z jeho podmínek subsidiarita podstoupení rizika, tedy riziko je možné podstoupit pouze tehdy, pokud zamýšleného výsledku není možné dosáhnout jinak. V odstavci druhém příslušného paragrafu je stejně jako v českém právním řádu, dovolené riziko vymezeno negativně, a to za pomoci neurčitých právních pojmů, jako je například rozpor s dobrými mravy, veřejným zájmem nebo zásadami lidskosti.

Další výslovně upravenou okolností vylučující protiprávnost je **souhlas poškozeného § 29 TZ**. U této okolnosti lze konstatovat, že česká právní úprava svolení poškozeného rozpracovává podmínky této okolnosti vylučující protiprávnost detailněji. Vágnost znění ustanovení § 29 TZ může pro jeho adresáty znamenat značnou míru právní nejistoty. Tak například ustanovení disponuje s pojmem souhlas poškozeného a stanovuje jeho podmínky, avšak na rozdíl od výslovné úpravy v § 30 odst. 1 Tr.Z. není stanoveno, že se může jednat pouze o zájmy, se kterými je poškozený oprávněn disponovat. To, že se souhlas musí týkat pouze zájmů, se kterými poškozený může bez omezení nakládat, specifikuje až komentář k danému ustanovení TZ.¹⁶⁶ V odstavci druhém § 29 TZ je uvedeno, že souhlas musí být dán dopředu, tedy ještě před jednáním, které by jinak znamenalo trestněprávní odpovědnost jednajících osoby. V české úpravě svolení poškozeného jsou časové podmínky udělení souhlasu stanoveny širěji. Poškozený své svolení může dát buď předem, nebo nejpozději současně s jednáním osoby páchající čin jinak trestný. Při tzv. dodatečném souhlasu je v rámci českého trestního práva pachatel beztrestný pouze, mohl-li důvodně předpokládat, že by mu poškozený tento souhlas jinak udělil, a to vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům. Toto další rozšíření podmínek svolení poškozeného bylo zapracována do trestního zákoníku

¹⁶⁵ Zákon č. 300/2005 Zb., trestný zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶⁶ ČENTÉŠ, Jozef. Trestný zákon s komentářem. Žilina: Eurokódex Poradce podnikatela, spol. s r.o., 2006. s. 67.

na základě soudní praxe, která se v souvislosti s institutem svolení poškozeného jako výslovně neupravené okolnosti vylučující protiprávnost vyvinula.

Jak jsem uvedla již výše, obsahuje zák. č. 300/2005 Zb., Trestný zákon výslovnou úpravu dvou respektive tří okolností vylučujících protiprávnost výslovně v českém trestním zákoníku neupravených. Jsou jimi **výkon práva a povinnosti** v ustanovení **§ 28 TZ**. Nad rámec českého právního řádu zakotvuje Trestný zákon jako okolnost vylučující protiprávnost **plnění úlohy agenta § 30 TZ**. Podle slovenského právního řádu se nedopustí trestného činu ten, kdo je podle zvláštního právního předpisu ustanoven do funkce agenta, a při plnění povinností, tedy odhalování trestného činu nebo jeho pachatele, naplní svým jednáním znaky trestného činu z toho důvodu, že byl k takovému jednání donucen zločineckou skupinou, popř. teroristickou organizací. Za takové jednání nebude trestně odpovědný ani v případě, že spáchá čin jinak trestný na základě důvodné obavy o život svůj nebo osoby blízké.¹⁶⁷ Ustanovení § 30 odst. 2 TZ stanoví další meze plnění úlohy agenta jako okolnosti vylučující protiprávnost. Účelem tohoto odstavce je dle mého názoru zamezit možnému zneužití tohoto institutu trestního práva. Meze této okolnosti vylučující protiprávnost jsou dvojího druhu. Jednu skupinu tvoří taxativní výčet trestných činů, na které se nevztahuje ustanovení § 30 odst. 1 TZ, např. úkladná vražda podle § 145 TZ, sexuální zneužívání podle § 201 TZ nebo terorismu podle § 419 TZ. Druhou mez představuje podmínka, že agent při plnění povinností z jeho postavení vyplývajících způsobil těžkou újmu na zdraví nebo smrt.¹⁶⁸ Pokud by agent překročil výše uvedená omezení plnění úlohy agenta, bylo by nutné posuzovat, zda agent nesplnil svým jednáním podmínky jiné okolnosti vylučující protiprávnost, zejména nutné obrany § 25 TZ, krajní nouze § 24 TZ, popř. oprávněné použití zbraně § 26 TZ.¹⁶⁹ V ustanovení odstavce třetího příslušného paragrafu se odráží konkrétní aplikace zásady převažujícího zájmu a principu porovnávání hodnot. Tyto zásady jsou v souvislosti s okolnostmi vylučujícími protiprávnost aplikovány i v rámci českého právního řádu. Agent, který poskytne, nabídne nebo slíbí úplatek jen proto, aby tímto způsobem zajistil důkazy o případné trestné činnosti, popř. odhalil pachatele trestného činu zneužívání pravomoci veřejného činitele nebo korupci ve formě přijímání úplatku, není trestně odpovědný za své jednání. Agent by za spáchání výše zmíněných trestných činů nebyl trestně odpovědný, neboť vzhledem k zásadě porovnání hodnot a zásadě

¹⁶⁷ Zákon č. 300/2005 Zb., trestný zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ ČENTÉŠ, Jozef. Trestný zákon s komentářem. Žilina: Eurokódex Poradce podnikatela, spol. s r.o., 2006. s. 68.

převažujících hodnot, jsou zájmy poškozené těmito trestnými činy závažnější než ty, které poškodil svým jednáním agent.

11. Úvahy de lege lata

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou v trestním zákoníku nově vyčleněny a upraveny v samostatné hlavě, tedy v hlavě III., části první Tr.Z. Výslovná zákonná úprava OVP byla rozšířena o svolení poškozeného § 30 Tr.Z. a přípustné riziko § 31 Tr.Z. Tato skutečnost úzce souvisí s formálním pojetím trestného činu, které zavedl zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Vysoké nároky, které jsou kladeny na dostatečné vymezení skutkových podstat trestných činů, souvisí s nutností vymežit také jednání, za která jejich pachatelé nebudou trestně odpovědní vzhledem k uplatnění zásady porovnávání hodnot, principu prosazujícího převahu užitku z jednání nad škodou a principu regulace střetu protichůdných zájmů.

Nová kodifikace trestního práva přejala znění okolností vylučujících protiprávnost téměř ve stejné podobě, v jaké byly upraveny již v zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Mohu konstatovat, že tímto bude zaručena kontinuálnost aplikace okolností vylučujících protiprávnost, aniž by bylo nutné jejich meze zásadním způsobem znovu konkretizovat. I přesto však budou podmínky těchto okolností vylučujících protiprávnost nadále vykládány a zpřesňovány v rámci rozhodovací činnosti soudů. Jedním z důvodů je to, že i přes snahu zákonodárce co nejvíce konkretizovat meze okolností vylučujících protiprávnost, jsou při jejich stanovování využívány neurčité právní pojmy, které si soudce vykládá v souvislosti s okolnostmi jednotlivých případů sám. Na individuální případy nelze kazuisticky aplikovat právní věty jednotlivých soudních rozhodnutí, jestliže se zásadním způsobem liší podmínky daných případů.

Výčet výslovně upravených okolností vylučujících protiprávnost nebyl a v současné době není uzavřený. Podmínky svolení poškozeného a přípustného rizika jako okolností vylučujících protiprávnost byly v podstatě stanoveny již před jejich výslovným zakotvením v Tr.Z. K jejich konkretizaci a výkladu docházelo jak díky právní nauce, tak v rámci rozhodovací činnosti soudů. Výslovná úprava znamená především přesnější vymezení podmínek a dále ve svém důsledku také vyšší stupeň právní jistoty jednajících subjektů.

Pro soudním řízení platí zásada *iura novit curie*. Je povinností soudce, který projednává a rozhoduje trestní věc, znát platné a účinné právní předpisy. Není však v možnostech soudce, aby byl odborníkem v oblasti chování osob v zátěžových situacích a přiměřenosti jejich reakcí. Proto si často přibírá v souladu s ustanovením § 105 odst. 1 trestního řádu znalce k podání znaleckého posudku. Otázky, které jsou znalci pokládány,

nesmí být otázkami právního posouzení věci, neboť právní posouzení věci zůstává v intencích rozhodovací činnosti soudů. Znalec, který je oprávněn podat v daném případě znalecký posudek, je např. znalec pro obor kriminalistiky, odvětví se zvláštní specializací sebeobrana, služební zákroky, vedení boje z blízka.

12. Úvahy de lege ferenda

Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník je účinný na území České republiky od 1.1.2010, proto dle mého názoru není na místě posuzovat, jak se v rámci společenských vztahů osvědčila jednak výslovná úprava dvou „nových“ okolností vylučujících protiprávnost a dále vyčlenění okolností vylučujících protiprávnost do samostatné hlavy trestního zákoníku. I přesto je možné konstatovat, že je tato skutečnost významná z pohledu celospolečenského vývoje, protože výslovná úprava vždy znamená větší právní jistotu pro dotčené osoby.

Předtím, než byl přijat návrh zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, existoval ještě tzv. původní návrh trestního zákona. Tento návrh však neprošel ve své původní podobě legislativním procesem. Změny navrhované v tomto původním návrhu byly zapracovány právě do znění a struktury Tr.Z.

V původním návrhu byla stanovena dosud neupravená mez **nutné obrany**. Stejně jako se Kuchta pozastavuje nad nespolehlivostí určování existence určitých druhů afektů v době spáchání činu¹⁷⁰, tak také zákonodárce nepovažoval za účelné začlenit tuto podmínku do právního řádu České republiky. Za dostatečné řešení této situace považoval začlenění psychického rozrušení mezi polehčující okolnosti upravené v ustanovení § 41 Tr.Z. Dle mého názoru však není na odbornících z oboru právo, aby posuzovali, zda se daný druh psychického rozpoložení dá, nebo nedá s dostatečnou jistotou prokázat i po činu samém. Toto by bylo, stejně jako je tomu dnes při aplikaci dané polehčující okolnosti, předmětem dokazování nejlépe prostřednictvím znaleckého posudku z oboru psychologie nebo oboru kriminalistiky. Znalci z daných oborů jsou dle mého názoru objektivně schopni určit, za jakých okolností a v rámci jakého psychického rozpoložení osoba jednala. Myslím si, že by bylo užitečné začlenit výše zmíněné podmínky do výslovné úpravy nutné obrany. Rozšíření podmínek nutné obrany bez výslovného zmocnění v zákoně by podle mého právního názoru překračovalo možnosti uplatnění zásady analogie ve prospěch pachatele.

U **krajní nouze** jako okolnosti vylučující protiprávnost došlo k téměř totožnému převzetí dikce zák. č. 140/1961 Sb., trestního zákona do znění Tr.Z. Vzhledem k široké judikatorní činnosti, která je s krajní nouzí spojena bych viděla zásadní problém pouze ve výkladu požadavku Tr.Z. týkajícího se osob, jež jsou povinny předmětné nebezpečí snášet.

¹⁷⁰ KUCHTA, Josef. Několik poznámek k postavení okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona. Trestněprávní revue, 2003, roč. 2, č. 2, s. 50

Jsou tyto osoby povinny ohrozit svůj život i v případě, že by bylo možné zasáhnout a ochránit je před irreversibilním poškozením života a zdraví?

V souladu s názorem profesora Jelínka musím uvést, že povinnost těchto osob snášet dané nebezpečí není neomezená. Mělo by se jednat o pouhé omezení subsidiarity jejich chování.¹⁷¹ Podle mého názoru společnost nemůže mít na ochraně života a zdraví hasiče, policisty či lékaře menší zájem než na ochraně náhodně vybrané osoby, a to již kvůli zásadám humanity a dobrých mravů.

Řešením dané situace by byla aplikace tzv. omluvné krajní nouze. Aby se institut tzv. omluvné krajní nouze mohl stát funkcí součástí našeho právního řádu, bylo by nutné, zákonné úpravy tohoto institutu. Analogie ve prospěch pachatele je podle právní teorie v rámci trestního práva možná, avšak nelze dovést něco, co se v našem právním řádu doposud nevyskytovalo. „Tzv. omluvná krajní nouze je institutem známým řadě zahraničních právních úprav.“¹⁷² Tento institut je v zahraničních právních řádech uplatňován zejména pokud není splněna podmínka proporcionality hrozících následků, tedy způsobený následek je stejně závažný jako ten, který hrozil.¹⁷³ Dle mého názoru by nebylo reálně možné zakomponovat tento institut do našeho právního řádu bez dalšího upřesnění jeho podmínek, neboť by došlo ke kolizi požadavku proporcionality hrozícího následku u krajní nouze dle ustanovení § 28 Tr.Z. a rovnosti hrozících a způsobených následků u omluvné krajní nouze. Aplikaci omluvné krajní nouze by proto bylo třeba podmínit dalšími požadavky, a to buď požadavky týkajícími se jednání osoby, nebo objektivních okolností daného případu. Mohlo by se jednat např. o blízký příbuzenský vztah mezi jednající a ohroženou osobou, případně obranu proti nebezpečí, které hrozí přímo jednající osobě. Je zřejmé, že pokud nebezpečí hrozí osobě, která proti němu zakročuje, přidává se k rozumovým a volným schopnostem jedince také vrozený pud sebezáchovy, který nelze zcela popřít. Stejně tak jsou známy případy, kdy je matka ochotna položit svůj vlastní život pro záchranu svého dítěte. Vzhledem k obecné zásadě právní, že nikdo nemůže mít prospěch ze svého protiprávního jednání, uplatňované v českém právním řádu bych do znění daného ustanovení zakomponovala také negativní znak této okolnosti vylučující protiprávnost. Toto ustanovení trestního zákoníku by nebylo možné použít, pokud osoba, které nebezpečí hrozilo, jeho hrozbu zapříčinila svým předchozím úmyslným, popř. nedbalostním jednáním.

¹⁷¹ JELÍNEK, Jiří; a kol. Trestní právo hmotné. Praha : Leges, 2009. s. 245.

¹⁷² Tamtéž, s. 245.

¹⁷³ Tamtéž, s. 245.

Přípustné riziko je v rámci rekodifikace trestního práva nově upravenou okolností vylučující protiprávnost. Podle mého názoru přinese tato výslovná úprava odpovědným subjektům větší právní jistotu, a tím také odvahu při výběru možného řešení rizikových situací. Záměrem zákonodárce je, aby tato právní jistota ve svém důsledku vedla k rozvoji společnosti po všech stránkách.

Dle mého názoru existuje v současné době ještě několik oblastí rizikové činnosti, které by bylo třeba do výslovné právní úpravy přípustného rizika doplnit. Jedním z největších celosvětových problémů, se kterými se lidstvo jako celek potýká, je znečištění životního prostředí. Ochrana životního prostředí by proto měla být odpovídajícím způsobem začleněna do negativního vymezení přípustného rizika uvedeného § 31 odst. 2 Tr.Z. Formální pojetí trestného činu vyžaduje, aby skutkové podstaty uvedené ve zvláštní části Tr.Z. byly specifikovány co nejpřesněji. Stejně požadavky jsou v rámci současné právní úpravy trestního práva kladeny také na úpravu okolností vylučujících protiprávnost. Je pravdou, že ochrana životního prostředí by se dala podřadit pod pojem „veřejný zájem“ nebo „jednání přičící se požadavkům zvláštních předpisů“, avšak dle mého názoru by bylo pro subjekty rozhodování srozumitelnější, a to nejen s ohledem na nepřehledné množství předpisů práva životního prostředí, pokud by zákonodárce zakomponoval ochranu životního prostředí, jako jednu z hlavních priorit dnešní společnosti, do ustanovení upravujícího přípustné riziko v obecné části Tr.Z.

Svolení poškozeného je stejně jako přípustné riziko nově upravenou okolností vylučující protiprávnost. Za účinnosti trestního zákona roku 1962 byla dovozována jak právní teorií, tak také soudní praxí. Zákonodárce převzal do výslovné úpravy svolení poškozeného podle mého názoru všechny zkušenosti a potřeby praxe tak, aby byla vytvořena funkční okolnost vylučující protiprávnost. To, že je daná okolnost upravena výslovně v trestním zákoníku, znamená vyšší stupeň právní jistoty pro obyvatele České republiky.

Důvodová zpráva k Tr.Z. účinnému od 1.1.2010 uvádí, že ustanovení § 30 Tr.Z. „neřeší problém „euthanasie“, když dosavadní návrhy na úpravu skutkové podstaty usmrcení na žádost ve zvláštní části trestního zákona byly v zásadě odmítnuty.“¹⁷⁴ To znamená, že ani zvláštní část Tr.Z. neobsahuje privilegovanou skutkovou podstatu trestného činu usmrcení na žádost. Pokusí-li se jedinec o sebevraždu a jeho pokus nebude „úspěšný“, nenaplní svým jednáním žádnou ze skutkových podstat uvedených ve zvláštní části Tr.Z. V určitých životních situacích však člověk, byť by chtěl, není schopen kvůli fyzickým indispozicím

¹⁷⁴ Důvodová zpráva k zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

dobrovolně ukončit svůj život. Jak jsem zmínila již výše, v České republice není ani po přijetí nového trestního zákoníku legální pomoci druhému člověku zemřít. Takové jednání by bylo považováno za vraždu podle § 140 Tr.Z. a v případě omisivního jednání osoby by mohlo být posouzeno jako neposkytnutí pomoci podle § 150 Tr.Z. V rámci nového trestního zákoníku existuje několik možností, jak soudce může na základě své úvahy a okolností případu snížit trest pro osobu, která pomohla druhé osobě důstojně zemřít, provedla euthanasii. Jednou z nich je uplatnění ustanovení § 41 písm. b) Tr.Z. V tomto případě se pachatel dopustí trestného činu ze soucitu. Při ukládání trestu by bylo dále možné aplikovat ustanovení § 58 Tr.Z., mimořádné snížení trestu odnětí svobody.

Podle mého názoru není z právního hlediska správné zařadit euthanasii mezi okolnosti vylučující protiprávnost. Na druhou stranu by bylo dobré, kdyby byla euthanasie v podobě privilegované skutkové podstaty zařazena mezi ustanovení zvláštní části trestního zákoníku. Tuto privilegovanou skutkovou podstatu by bylo nutné přesně vymezit stejně jako trest odpovídající společenské škodlivosti takového jednání. Vzhledem k celkové náladě ve společnosti a morálním zásadám není zatím možné, aby euthanasie zcela vylučovala trestní odpovědnost jednatelky osoby.

Závěr

Okolnosti vylučující protiprávnost se uplatňují jako tzv. ospravedlňující důvody v trestním řízení od doby, kdy byl poprvé stíhán zločin jako takový. V průběhu vývoje společnosti se měnily jak OVP, tak také skupina osob, která mohla tyto ospravedlňující důvody před soudem uplatnit na svou obranu. Ve své práci jsem zanalyzovala především výslovnou právní úpravu okolností vylučujících protiprávnost účinnou na území České republiky od 1.1.2010. Vzhledem ke změnám právní úpravy trestního práva, které přinesl zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, zejména chybějící materiální stránku trestného činu u formálního pojetí trestného činu, jsem vymezila právní pojetí a podmínky použití okolností vylučujících protiprávnost v platném trestním právu hmotném. V jednotlivých kapitolách jsem rozebrala meze a podmínky okolností vylučujícím protiprávnost z pohledu právní nauky, zároveň jsem však zdůraznila nezanedbatelný přínos rozhodovací činnosti soudů při výkladu podmínek jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost.

Celkovým pojetím tématu mé diplomové práce jsem naplnila cíl, který jsem si na počátku vytyčila, a to vytvořit logicky uspořádaný a ucelený text, který analyzuje jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost tak, aby ke konci mohlo dojít k syntéze jednotlivých poznatků nabytých při mém vědeckém bádání. Bohužel musím konstatovat, že se mi nepodařilo přinést zcela vyrovnaný vlastní přínos v tomto oboru zkoumání. Jedním z důvodů je, že vzhledem k nové právní úpravě trestního práva na našem území, se staly také okolnosti vylučující protiprávnost častým tématem článků vydávaných v odborných časopisech. Tyto publikace mi však zároveň byly cenným podkladem pro mou práci.

Mým záměrem bylo orientovat text této odborné práce též na praktickou stránku zkoumání a posuzování okolností vylučujících protiprávnost. K tomuto jsem využila mé spolupráce se znalcem z oboru kriminalistika, odvětví se zvláštní specializací sebeobrana, služební zákroky a boj z blízka JUDr. Zdeňkem Náchodským, avšak vzhledem k omezenému rozsahu této diplomové práce jsem mohla zpracovat pouze dílčí poznatky, které jsem z této spolupráce nabyla. V kapitole sedmé se mi podařilo na konkrétním případě z praxe vyložit podmínky oprávněného použití zbraně, znalecký posudek k danému případu je jako příloha součástí mé diplomové práce.

Z mého zpracování tématu této diplomové práce Okolnosti vylučující protiprávnost vyplývá, že je pro stát účelné, aby jeho obyvatelé byli dostatečně seznámeni jak se zněním ustanovení o okolnostech vylučujících protiprávnost, tak s výkladem jednotlivých podmínek

těchto institutů trestního práva hmotného. Právě výklad podmínek jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost může činit v mnoha případech laické veřejnosti problémy, a tím způsobit, že byt' by osoba chtěla jednat v mezích určité okolnosti vylučující protiprávnost, překročí často i nevědomě její meze. Proto bych ráda po skončení mého studia na právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci nabídla své služby ve veřejném sektoru zabývajícím se prevencí kriminality.

V rámci komparace slovenské právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost s její českou právní úpravou jsem dospěla k závěru, že byt' je její úprava v mnoha směrech totožná, lze nalézt řadu zásadních odlišností. Jednou z nich je, že meze nutné obrany jsou stanoveny širěji než v ČR. Při svém bádání jsem dále zjistila, že slovenské trestní právo hmotné upravuje i okolnost vylučující protiprávnost pro český právní řád zcela neznámou. Je jí plnění úlohy agenta upravené v § 30 TZ. Na základě komparace dalšího institutu trestního práva, konkrétně svolení poškozeného, mohu konstatovat, že podmínky nastavené slovenskou právní úpravou jsou dosti vágní a nejednoznačné. Tato skutečnost bude dle mého právního názoru způsobovat řadu aplikačních problémů.

Při zpracovávání tématu mé diplomové práci nešlo opominout ústavní základy okolností vylučujících protiprávnost, avšak s ohledem na její stanovený rozsah se jimi podrobně nezabývám a navrhuji vzhledem k rozsáhlosti daného tématu vypracovat na téma „Ústavní základy právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost v trestním zákoníku“ samostatnou diplomovou práci.

V závěru mé diplomové práce mohu říci, že okolnosti vylučující protiprávnost jsou univerzálním institutem trestního práva, který lze aplikovat a účinně se bránit jeho prostřednictvím v probíhajícím trestním řízení. V souladu s uplatněním principu převažujícího zájmu, principu porovnání hodnot, zásady prosazující převahu užitku z jednání nad škodou a principu regulace střetu protichůdných zájmů způsobuje veškeré jednání, které naplní podmínky určité okolnosti vylučujících protiprávnost, ať už výslovně upravené v Tr.Z., či nikoli to, že pachatel nebude trestně odpovědný za toto své jednání. Okolnosti vylučující protiprávnost jsou však zároveň často zneužívaným institutem trestního práva. Bude tedy na nezávislém a nestranném soudci, aby v konečném důsledku posoudil, zda daný konkrétní případ splňuje podmínky určité okolnosti vylučující protiprávnost.

Resumé

This thesis deals with the valid legal regulation of the circumstances excluding the illegality in the Czech republic. The circumstances excluding the illegality eliminate criminal liability of the offender. This institute of the Czech criminal law is considered by legal doctrine as well as judicature to be special exculpatory reasons. It excludes the illegality of a specific legal act that would be otherwise a crime. The aim of the author is to analyse mainly codified circumstances excluding the illegality: distress, legitimate defence, permission of the aggrieved party, admissible risk and finally legitimate use of weapon; as well as the circumstances that are not codified. The thesis is divided to twelve chapters.

The first chapter is dedicated to historical development of the circumstances excluding the illegality in the Czech republic. The Czech criminal law has been recodified since 1st of January 2010 and that's why the second chapter describes the new legal concepts that were brought about by the recodification.

The circumstances excluding the illegality are individually analysed in particular chapters of the thesis. The author defines conditions of these institutes of criminal law and expresses her own scientific conclusions which are based on the statements made by judicature as well as legal doctrine.

The eighth chapter deals with a special institute of criminal law that is mistake of the circumstances of the exclusion of the illegality. The author defines legal consequences of the positive as well as negative mistake.

The amount of the circumstances that are codified in the Czech Criminal Code is not enumerative. That's why the ninth chapter is devoted to the circumstances excluding the illegality that are not codified in the Czech Criminal Code.

In the tenth chapter the author compares relevant Czech valid legal regulation of the circumstances excluding the illegality with valid legal regulation in the Slovak Criminal Code. The author outlines the differences of the concerned legal regulations.

The closing part of the thesis consists of reflections on *de lege lata* and *de lege ferenda*. Chapter eleven points out few possible problems of the valid legal regulation of this particular legal institute. In the final chapter the author summarizes pro and cons of the valid legal regulation of the circumstances excluding the illegality as well as suggests future possible tendency in the development this particular legal institute.